

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня магістра

на тему:

**«Основні напрями двосторонніх відносин Бразилії та
Португалії на сучасному етапі»**

Виконала студентка 2 курсу, групи ММв-2
спеціальності 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії,
освітньо-професійна програма «Міжнародні відносини»
Мукосій Тамара Іванівна

Керівник – к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин
Конопка Наталя Олегівна

Рецензент – _____

Робота допущена до захисту
(протокол № _____ засідання кафедри міжнародних відносин від
_____ 2021 року)

Завідувач кафедри міжнародних відносин: Тетяна СИДОРУК

м. Острог – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЕВОЛЮЦІЯ БРАЗИЛЬСЬКО-ПОРТУГАЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН В КІН. ХХ – НА ПОЧ. ХХІ СТ.....	10
1.1 Нормативно-правова база.....	10
1.2 Політичний діалог Бразилії та Португалії.....	17
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО.....	31
2.1 Торгівля.....	31
2.2 Інвестиції.....	37
2.3 Співробітництво в рамках МЕРКОСУР-ЄС.....	44
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3. СПІВРОБІТНИЦТВО У ВІЙСЬКОВІЙ ТА БЕЗПЕКОВІЙ СФЕРАХ	50
3.1 Співробітництво у військовій сфері.....	50
3.2 Співпраця у сфері безпеки	58
Висновки до розділу 3	64
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	72
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність наукової роботи. Бразильсько-португальські відносини посідають важливе місце в історії двох країн. Федеративна Республіка Бразилія, одна з найбільш економічно впливових країн Латинської Америки, та Португальська Республіка, яка залишила глибокий культурний та лінгвістичний вплив у всьому світі, є важливими гравцями на сучасній міжнародній арені. Бразилія зацікавлена у співпраці з Португалією, яка є членом ЄС та НАТО, що надає їй доступ до європейського ринку, стимулює розвиток технологій та підвищення стандартів у сфері безпеки та оборони. Португалія, своєю чергою, розглядає Бразилію, як партнера в економічній та оборонно-технічній сферах та «ворота» у латиноамериканський регіон. Водночас, Бразилія та Португалія є членами Співдружності португаломовних країн, що поглиблює їхнє співробітництво. Крім цього, їхні ініціативи та дії у заключенні торговельної угоди МЕРКОСУР-ЄС мають важливе значення для її реалізації.

Саме тому комплексне вивчення двостороннього співробітництва, аналіз його стану, визначення основних напрямів двосторонніх відносин Бразилії та Португалії на сучасному етапі має актуальне значення.

Аналіз стану наукової розробки теми. Аналізу та вивченню відносин Бразилії та Португалії присвячено низку наукових праць.

Надзвичайно цінними для дослідження бразильсько-португальських відносин є праці бразильських вчених. Зокрема, А. Барбоса (A. Barbosa), Дж. Сілва (J. Silva), К. Фонсека (C. Fonseca), та спільні роботи Д. Нолте (D. Nolte) та К. Нето (C. Neto) та К. Ріцці (K. Rizzi) і І. Крузічі (I. Cruzichi), присвячені політичному та економічному співробітництву у певному хронологічному відтинку. Наприклад, А. Барбоса зосереджував увагу на правових, політичних, інституційних та економічних аспектах співробітництва у праці «Португальсько-бразильські відносини: минуле, сучасне та майбутнє»¹. Дж.

¹ Barbosa A. Relações luso-brasileiras: passado, presente e futuro. Working Paper – Linha de investigação “Europa, Segurança e Migrações”. 2008. URL: <http://www.cepese.pt/portal/pt/publicacoes/colecoes/working-papers/relacoes->

Сілва досліджує економічне співробітництво республік та їхню еволюцію у роботі «Португальсько-бразильські економічні відносини з 90-х років: стратегічне бачення»². У статті «Наміри проти ефективності: Бразилія у зовнішній політиці Португалії (1976-2007)» К. Фонсека досліджує місце Бразилії у зовнішній політиці Португалії, зосередившись на основних напрямках співробітництва³. А спільна робота Д. Нолте (D. Nolte) та К. Нето (C. Neto) «МЕРКОСУР і ЄС: фальшиве дзеркало» аналізує відносини двох угруповань та проблеми, які виникли перед узгодженням торговельної угоди⁴. Бразильські аналітики К. Ріцці та І. Крузічі досліджують співпрацю держав в рамках CPLP, особливо у безпековій та оборонній сферах. У праці «Оборонне співробітництво в CPLP: досягнення та проблеми для Бразилії в Південній Атлантиці» розглядаються основні виклики та загрози, які постають перед державами-членами організації⁵.

Серед португальських дослідників, слід виділити наукові роботи П. Мендонса (P. Mendonça), Л. Бернардіно (L. Bernardino) та спільну роботу Т. Віджевані (T. Vigevani) та Г. Чепалуні (G. Ceraluni). Зокрема, П. Мендонс у своїй праці «Торговельні відносини Бразилії: Португалія, важливий ринок?» фокусується на економічному аспекті співробітництва⁶. Підполковник піхоти португальської армії Л. Бернардіно здійснив аналіз еволюції оборонного

externas-de-portugal/relacoes-luso-brasileiras-passado-presente-e-futuro/Relacoes-luso-brasileiras-passado-presente-e.pdf (last accessed: 02.11.2021)

² Silva J. R. As Relações Económicas Luso-Brasileiras desde a Década de Noventa: Uma Visão Estratégica. SOCIUS/ISEG. 2014. URL: https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/22904/1/NeD138_JoaquimRamosSilva.pdf (last accessed: 06.11.2021)

³ Fonseca C. S. Intenções versus desempenho: o Brasil na política externa portuguesa (1976-2007). SciELO. 12 February 2010. URL: <https://www.scielo.br/j/rbpi/a/drgbFShXffLrB3VWZqHgZfR/?lang=pt> (last accessed: 02.11.2021)

⁴ Nolte D, Neto C. C. R. MERCOSUR AND THE EU: THE FALSE MIRROR. SciELO. 28 June 2021. URL: <https://www.scielo.br/j/ln/a/9Msq5gFqccKCBxWL9zDFDps/> (last accessed: 11.11.2021)

⁵ Rizzi K. Cruzichi I. Cooperação em Defesa na CPLP: avanços e desafios do Brasil no Atlântico Sul. Universidade Federal de Santa Maria. 8 November 2019. URL: <https://www.erabedsul2019.abedef.org/arquivo/downloadpublic?q=YToyOntzOjY6InBhcmFtcyl7czozNDoiYToxOntzOjEwOiJJRF9BUiFVSzZPIjtzOjM6IjksMCI7fSI7czoxOiJoIjtzOjMyOiI4OWU1MDY4MGY2ZDFiY2JlMjZjZWZYTQyZWE3NDZhNyI7fQ==> (last accessed: 14.11.2021)

⁶ Mendonça, P. M. da S. As relações comerciais brasileiras: Portugal, um importante mercado? Dissertação de mestrado, Iscte - Instituto Universitário de Lisboa. 14 December 2017. URL: https://repositorio.iscte-iul.pt/bitstream/10071/15572/4/master_pamella_silva_mendonca.pdf (last accessed: 06.11.2021)

співробітництва країн в рамках CPLP у статті «Нове стратегічне бачення оборонного співробітництва в CPLP»⁷.

В українській науці проблема двосторонніх взаємин держав є малодослідженою. Найчастіше праці українських дослідників фокусуються на зовнішній політиці Бразилії або на відносинах Бразилії з іншими економічно розвинутими державами. Серед науковців, які опосередковано досліджували тему відносин Бразилії та Португалії, варто відзначити роботи К. Вакарчука⁸, М. Шевчука⁹ та З. Зазуляк¹⁰, які присвятили основну увагу основним напрямам співробітництва республік на локальному, регіональному та глобальному рівнях та носять узагальнюючий характер.

Метою наукової роботи є дослідження та аналіз основних напрямів двосторонніх відносин Бразилії та Португалії на сучасному етапі. Вивчення та виокремлення реальних та потенційних пріоритетів діяльності.

Дослідження поставленої мети передбачає вирішення наступних **дослідницьких завдань**:

- проаналізувати нормативно-правову базу двосторонніх відносин держав;
- окреслити особливості політичного діалогу Бразилії та Португалії;
- висвітлити стан двосторонньої торгівлі;
- охарактеризувати інвестиційне співробітництво;
- вивчити взаємини Бразилії та Португалії в рамках МЕРКОСУР-ЄС;

⁷ Bernardino L. A new strategic vision for the Defense cooperation in the CPLP. Centro de Estudos Internacionais (CEI-IUL). 26 September 2020. URL: https://caecplp.org/wp-content/uploads/2021/06/A-new-strategic-vision-for-the-cooperation-in-Defence-on-CPLP_Ingles_Portugues_-26Sept20_CAE_CPLP.pdf (last accessed: 14.11.2021)

⁸ Вакарчук К. Зовнішня політика Бразилії в період правління Д. Руссефф. *Актуальні проблеми політики*. Випуск 53. 2014. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2237/Vakarchuk%20Zovnishnya%20politika%20Brazilii.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата доступу: 26.11.2021)

⁹ Шевчук М. Бразилія у латиноамериканській системі міжнародних відносин. *Портал освітньо-інформаційних послуг «Студентська консультація»*. 2015. URL: <http://studcon.org/brazyliya-u-latynoamerykanskiy-systemi-mizhnarodnyh-vidnosyn?page=2> (дата доступу: 26.11.2021)

¹⁰ Зазуляк З. Сучасний стан та чинники розвитку латиноамериканського мультилатералізму. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. Випуск 37. 2015. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/08/188-495-1-PB.pdf> (дата доступу: 26.11.2021)

- проаналізувати військову співпрацю між державами;
- визначити особливості співробітництва держав в безпековій сфері.

Предмет дослідження: бразильсько-португальські відносини в політичній, торговельно-економічній, військовій та безпековій сферах. **Об'єктом дослідження** є бразильсько-португальські відносини на сучасному етапі.

Теоретико-методологічна основа дослідження. При написанні роботи було використано загальнонаукові методи (історичний, метод аналізу, спостереження, систематизації та узагальнення) та спеціальні методи (економічний, івент-аналіз, статистичний, прогностичний).

Історичний метод допоміг простежити виникнення та формування відносин між державами. Метод аналізу допоміг проаналізувати основні документи та інформацію для дослідження. Завдяки методу спостереження було окреслено зміни та покращення відносин між обома сторонами. А метод систематизації та узагальнення допоміг сформулювати результати та висновки.

Економічний метод дав змогу провести аналіз взаємозв'язку між показниками товарообігу. За допомогою метода івент-аналізу була здійснена обробка публічної інформації та аналізу подій та зустрічей. Статистичний метод сприяв установленню перевірених фактів, які стосуються конкретики торговельно-економічного та інвестиційного бразильсько-португальського співробітництва. А прогностичний метод допоміг зробити висновки та припущення щодо розвитку відносин в перспективі.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють поч. ХХІ ст. Нижня хронологічна межа зумовлена розвалом біполярної системи, а верхня – сучасним етапом розвитку міжнародної системи. При вивченні основних напрямів двосторонніх відносин Бразилії та Португалії хронологічні межі не завжди дотримувались через висвітлення еволюційних моментів та порівняння аналізу даних.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію двох держав Латинської Америки та Європи: Бразилії та Португалії.

Джерельна база. *Першою групою* джерел, які використовувались при написанні магістерської роботи для дослідження бразильсько-португальських відносин були нормативно-правові акти, зокрема: «Договір про дружбу, співробітництво та консультації між Федеративною Республікою Бразилія та Португальською Республікою» (2000 року)¹¹, «Угода про технічне співробітництво між урядами Бразилії та Португалії» (2003)¹², «Угода між Федеративною Республікою Бразилія та Португальською Республікою про співробітництво у сфері оборони» (2010 року)¹³, «Меморандум про розуміння між Міністерством науки, технології та інновацій Федеративної Республіки Бразилії і Міністерством освіти і науки Португальської Республіки» (2013)¹⁴ та ін.

Другою групою джерел є урядові звіти та декларації, а саме «Звіт про управління», опублікований урядом Бразилії, де коротко описується політичний діалог з різними країнами та організаціями у 2020 році¹⁵, Звіт про узгоджений державний бюджет Португалії сфери оборони у 2021 році¹⁶, звіт Інституту військової науки «Бразилія та Португалія: внески у стратегічне

¹¹ Tratado de Amizade, Cooperação e Consulta entre a República Federativa do Brasil e a República Portuguesa. 2000. URL: <http://consuladoporugal.org.br/dados-sobre-portugal/tratados-e-acordos-entre-portugal-e-brasil/tratado-de-amizade-cooperacao-e-consulta-entre-a-republica-federativa-do-brasil-e-a-republica-portuguesa/> (last accessed: 02.11.2021)

¹² ACORDO BÁSICO DE COOPERAÇÃO TÉCNICA ENTRE OS GOVERNOS DO BRASIL E DE PORTUGAL. URL: <http://gddc.ministeriopublico.pt/sites/default/files/documentos/instrumentos/av07091967.pdf> (last accessed: 02.06.2021)

¹³ ACORDO ENTRE A REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL E A REPÚBLICA PORTUGUESA SOBRE COOPERAÇÃO NO DOMÍNIO DA DEFESA. 2010. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2007-2010/2010/decreto/D7329.htm (last accessed: 02.11.2021)

¹⁴ Atos assinados por ocasião da visita da Presidenta da República a Portugal. *Governo do Brasil*. 10 June 2013. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/atos-assinados-por-ocasio-da-visita-da-presidenta-da-republica-a-portugal-lisboa-10-de-junho-de-2013 (last accessed: 02.11.2021)

¹⁵ Relatório de Gestão 2020 FINAL.pdf. *Governo do Brasil*. 31 March 2021. URL: <https://www.gov.br/mre/pt-br/arquivos/documentos/administrativo/relatorio-de-gestao-2020-final.pdf/view> (last accessed: 02.11.2021)

¹⁶ ORÇAMENTO DO ESTADO 2021. República Portuguesa. 2021. URL: <https://app.parlamento.pt/webutils/docs/doc.pdf?path=6148523063446f764c324679626d56304c334e706447567a4c31684a566b786c5a793950525338794d4449784d6a41794d4445774d5449765247396a6457316c626e527663314e6c6447397959576c7a4c7a516c4d6a41744a544977546d3930595355794d455634634778705932463061585a684a544977543055794d4449784a5449774c5355794d45526c5a6d567a595355794d45356859326c76626d46734c6e426b5a673d3d&fich=4+-+Nota+Explicativa+OE2021+-+Defesa+Nacional.pdf&Inline=true> (last accessed: 14.11.2021)

партнерство»¹⁷ та «Спільна декларація з нагоди XI саміту Бразилія-Португалія»¹⁸.

Статистичні дані складають *третю групу* джерел. Зокрема, сайт Fazcomex (<https://www.fazcomex.com.br/>), Економіка торгівлі (Trading Economics; <https://tradingeconomics.com/>), CEIC Data (<https://www.ceicdata.com/en>) та ОЕС (<https://oec.world/>).

Четвертою групою є офіційні сайти урядових установ, а саме: Міністерства закордонних справ Бразилії (<https://www.gov.br/mre/pt-br>), офіційний вебсайт уряду Португалії (<https://www.portugal.gov.pt/pt/gc22>), офіційний портал Співдружності португаломовних країн (CPLP) (<https://www.cplp.org/>) та Генеральне консульство Бразилії в Лісабоні (<http://cglisboa.itamaraty.gov.br/pt-br/Main.xml>).

П'яту групу джерел складають матеріали новинних інтернет-порталів, зокрема міжнародних «BBC News», а також авторитетних регіональних ЗМІ Бразилії та Португалії – «The Portugal News», «Observador», «The Brazilian Report» та «DN».

Практичне значення магістерського дослідження полягає у використанні матеріалів у двох напрямках: для навчання та продовження ґрунтовного аналізу подальшого співробітництва Бразилії та Португалії. Окремі розділи та підрозділи можуть бути джерелом для підготовки лекційних матеріалів та практичних занять навчальних дисциплін, які викладаються в університетах. Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у вивченні нових аспектів співпраці у двосторонньому форматі, в рамках Співдружності португаломовних країн та міжінституційному діалозі МЕРКОСУР-ЄС.

¹⁷ Brasil e Portugal: contributos para uma parceria estratégica tendente a uma presença mais ativa dos dois países no cenário internacional. Instituto de estudos superiores militares curso de estado-maior conjunto. 2014. URL: https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/10088/1/MAJ_Corbari_TII_Brasil%20e%20Portugal.pdf (last accessed: 19.11.2021)

¹⁸ Declaração conjunta por ocasião da XI Cimeira Brasil-Portugal. Governo do Brasil. 10 June 2013. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/declaracao-conjunta-por-ocasio-da-xi-cimeira-brasil-portugal-lisboa-10-de-junho-de-2013 (last accessed: 02.11.2021)

Практична апробація. Результати наукового дослідження були апробовані у доповіді «Бразильсько-португальське співробітництво у безпековій і військовій сферах» на XXV науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» (м. Острог, 11-15 травня 2020 р.) та у науковій статті: «Бразильсько-португальське співробітництво у безпековій і військовій сферах», яка була опублікована на науковому блозі Національного університету «Острозька академія» 10 червня 2020 року.

Структура курсової роботи обумовлена поставленими метою і завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. У першому розділі досліджується еволюція бразильсько-португальських відносин на сучасному етапі. Другий розділ присвячено торговельно-економічному співробітництву республік. У третьому розділі розглянуто співробітництво у військовій та безпековій сферах Бразилії та Португалії. Висновок систематизує та підсумовує всі розділи магістерського дослідження, що формуються із поставлених цілей та завдань.

РОЗДІЛ 1. ЕВОЛЮЦІЯ БРАЗИЛЬСЬКО-ПОРТУГАЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН В КІН. XX – НА ПОЧ. XXI СТ.

1.1 Нормативно-правова база.

Відносини між Португалією та Бразилією тривають вже понад чотири століття, починаючи з 1532 року (створення Сан-Вісенте, першого португальського постійного поселення в Америці), до наших днів. Відносини між цими державами пов'язані завдяки спільній історії, початок яких заклала Португальська імперія, яка в період великих географічних відкриттів стала авангардом християнської Європи. Взаємини самостійних країн почалися, коли Бразилія перестала бути частиною Сполученого Королівства Португалії, Бразилії та Алгарве і стала незалежною державою у 1822 році¹⁹.

Звичайно після визнання нової держави, Португалія зберегла свій значний вплив на політику та суспільство новоствореної країни. Особливо на законодавство Бразилії. Хоча, на той час, закон цієї держави вже був окремим та розвивався, закони імперії продовжували впливати на законодавчу базу Бразилії, особливо в силу культурних ознак спорідненості двох країн.

За даними Міністерства закордонних справ Бразилії (MRE), за останні 100 років між державами було підписано більше ніж 60 двосторонніх угод. Серед підписаних угод найважливішими є: Договір про дружбу та консультації 1953 року; Конвенція про рівні права та обов'язки 1971 року; Рамкова угода про співробітництво 1991 року; та Договір про дружбу, співробітництво та консультації 2000 року, який скасував інші три вищезазначені договори.²⁰

Основний аспект інституційної співпраці між двома країнами випливає зі статті 1 Договору 1953 року, яка передбачала взаємні консультації щодо «міжнародних проблем, вирішення яких є важливим пріоритетом для

¹⁹ Pinto R. The relationship between Portugal and Brazil. *Multicargo*. 18 January 2017. URL: <http://www.multicargo.pt/blog-en/linking-brazil-to-portugal> (last accessed: 02.11.2021)

²⁰ Tratados e Acordos entre Portugal e Brasil. URL: <http://consuladoporugal.sp.org.br/dados-sobre-portugal/tratados-e-acordos-entre-portugal-e-brasil/> (last accessed: 02.11.2021)

держав»²¹. Співпраця та консультації в економічній сфері регулювалися торговельною угодою 1966 року. Метою якої був моніторинг торгівлі, забезпечення та захист прав промислової та інтелектуальної власності відповідно до внутрішнього законодавства кожної із сторін, а також внесення пропозицій та рекомендацій щодо активізації торговельних потоків²².

Рамкова угода про співробітництво 1991 року посилювала цю інституціоналізацію шляхом розширення співпраці та консультацій на всі сфери співробітництва через створення Комісії (Стаття 7), під головуванням міністрів закордонних справ Бразилії та Португалії. Відповідно до угоди зустрічі між представниками обох сторін відбувалися щороку. Цей документ активізував співпрацю обох держав в діалозі МЕРКОСУР-Європейський Союз. Внаслідок чого спостерігалась позитивна динаміка розвитку політичних та економічних відносин та співпраці в багатьох сферах, які були окреслені в договорі²³.

Наступним документом, який акумулював та розширив всі вище зазначені угоди в одній був Договір про дружбу, співробітництво і консультації між Португальською Республікою і Федеративною Республікою Бразилія, який був підписаний у 2000 році. Основною метою цієї угоди було прагнення «підтвердити обізнаність обох сторін у сферах, зближення цілей і необхідність підтримувати, зміцнювати і розвивати особливі і міцні зв'язки, які об'єднують два народи та їхню історію більш ніж три століття, і мають багато спільного в моральних, політичних, культурних, соціальних та економічних поглядах»²⁴.

²¹ TRATADO DE AMIZADE E CONSULTA ENTRE O BRASIL E PORTUGAL. *Portal da Câmara dos Deputados*. 1954. URL: <https://www2.camara.leg.br/legin/fed/decleg/1950-1959/decretolegislativo-59-25-outubro-1954-351002-publicacaooriginal-1-pl.html> (last accessed: 19.11.2021)

²² ACORDO DE COMÉRCIO ENTRE O BRASIL E PORTUGAL. 1967. URL: <https://dre.pt/web/guest/pesquisa/-/search/390989/details/normal?q=1966+Acordo+de+Com%C3%A9rcio+entre+o+Governo+dos+Estados+Unidos+d+o+Brasil+e+o+Governo+da+Rep%C3%BAblica+Portuguesa>. (last accessed: 02.11.2021)

²³ Acordo Geral de Cooperação. *RUN*. 07 May 1991. URL: <https://run.unl.pt/bitstream/10362/49647/7/Anexo%20I.pdf> (last accessed: 19.11.2021)

²⁴ Tratado de Amizade, Cooperação e Consulta entre a República Federativa do Brasil e a República Portuguesa. 2000. URL: <http://consuladoporugal.org.br/dados-sobre-portugal/tratados-e-acordos-entre-portugal-e-brasil/tratado-de-amizade-cooperacao-e-consulta-entre-a-republica-federativa-do-brasil-e-a-republica-portuguesa/> (last accessed: 02.11.2021)

Він передбачає проведення щорічних самітів глав урядів, засідань міністрів закордонних справ і створив нову Постійну комісію (стаття 69), замість Комітету міністрів, в рамках якої діють наступні підкомітети: щодо визнання наукових ступенів та звань; з економічних, фінансових та комерційних питань; освіти, культури, соціальної комунікації, науки й техніки, молоді та спорту²⁵.

Економічне співробітництво, окрім загального договору про дружбу, співробітництво та консультації, регулюється також іншими домовленостями. Одними з них є підписані восени 2016 року два документи про співпрацю між Бразилією та Португалією. 27 вересня була підписана угода про технологічне співробітництво щодо партнерства в ініціюванні місій, проєктів та програм, спрямованих на обмін досвідом та знаннями в інтернаціоналізації підприємств²⁶. А вже 16 листопада 2016 Португалія та Бразилія підписали угоду про співпрацю щодо розвитку та інтернаціоналізації стартапів. Міністр економіки Мануель Калдейра Кабрал підписав меморандум про співпрацю з Федерацією промислових підприємств Сан-Паулу (Fiesp), найбільшим об'єднанням роботодавців у Бразилії²⁷. Оскільки ринок був досить нестабільним, стартапи стали новою перспективною формою ведення бізнесу. Саме за допомогою розвитку спартап-компаній в Бразилії та Португалії питання малого та середнього бізнесу було не таке катастрофічне, адже в майбутньому вони стали великими компаніями та мали розвинений підприємницький сектор. Також 26 червня 2018 року у Лісабоні відбувалася зустріч, у ході якої Бразилія та Португалія підписали угоду про посилення співпраці у сфері інновацій. Угода, яку також підписали представники Бразильського агентства промислового розвитку (ABDI) і Португальського

²⁵ Barbosa A. Relações luso-brasileiras: passado, presente e futuro. *Working Paper – Linha de investigação “Europa, Segurança e Migrações”*. 2008. URL: <http://www.cepese.pt/portal/pt/publicacoes/colecoes/working-papers/relacoes-externas-de-portugal/relacoes-luso-brasileiras-passado-presente-e-futuro/Relacoes-luso-brasileiras-passado-presente-e.pdf> (last accessed: 02.11.2021)

²⁶ Brasil e Portugal se unem para fomentar o empreendedorismo. *FAPERJ*. 2016. September 23. URL: <http://www.faperj.br/?id=3270.2.3> (last accessed: 02.11.2021)

²⁷ Portugal e Brasil assinam acordo de cooperação para a internacionalização de startups. *Governo da República Portuguesa*. 16 November 2016. URL: <https://www.portugal.gov.pt/pt/gc21/comunicacao/noticia?i=20161116-meco-brasil> (last accessed: 02.11.2021)

Секретаріату промисловості. Договір має на меті сприяти підвищенню та диверсифікації інвестиційних профілів у країнах; створити робочі місця; посилити співпрацю в ініціативах галузевого сектору 4.0; підтримка ділових контактів та обміну інформацією між співробітниками та спеціалістами²⁸.

Не менш важливим для Бразилії та Португалії є і співробітництво у військовій сфері. Основними є два документи підписані у 2010 та 2017 році. «Угода Федеративної Республіки Бразилії та Португальської Республіки про співробітництво у сфері оборони» була підписана 5 жовтня 2010 року. Договір передбачає взаємні зустрічі делегацій високого рівня до цивільних та військових установ, обмін викладачами та студентами військових установ та візити флоту²⁹. А 9 лютого 2017 року відбулося підписання «Угоди про співпрацю у сфері оборони» та обговорення активізації співпраці та розвитку оборонно-промислового комплексу (ОПК) держав³⁰.

Ще одним не менш важливим напрямком співпраці є сфера міграції та прав громадян за кордоном. Договір про дружбу, співробітництво і консультації між Португальською Республікою і Федеративною Республікою Бразилія, який був підписаний у 2000 році, окреслював основні аспекти співпраці. Згідно з 2 статтею передбачається надання бразильцям у Португалії та португальцям у Бразилії рівних прав згідно зі Статутом рівності португальців та бразильців («Estatuto de igualdade entre portugueses e brasileiros»)³¹. Стаття 5 Договору передбачає вільне пересування та вільне створення португальських громад у Бразилії та навпаки, за умови дотримання

²⁸ Cazarré M. Portugal e Brasil assinam acordo de cooperação bilateral. 27 June 2018. URL: <http://agenciabrasil.ebc.com.br/internacional/noticia/2018-06/portugal-e-brasil-assinam-acordo-de-cooperacao-bilateral> (last accessed: 17.07.2021)

²⁹ ACORDO ENTRE A REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL E A REPÚBLICA PORTUGUESA SOBRE COOPERAÇÃO NO DOMÍNIO DA DEFESA. 2010. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2007-2010/2010/decreto/D7329.htm (last accessed: 02.11.2021)

³⁰ Мукосій Т. Бразильсько-португальське співробітництво у безпековій і військовій сферах. *Науковий блог НаУ «Острозька Академія»*. 10 червня 2020. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2020/%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82/> (дата доступу: 14.11.2021)

³¹ ESTATUTO DE IGUALDADE DE DIREITOS. *Consulado-Geral do Brasil em Lisboa*. 2003. URL: http://cglisboa.itamaraty.gov.br/pt-br/estatuto_de_igualdade_de_direitos.xml (last accessed: 02.11.2021)

положень про захист національної безпеки та охорони здоров'я. Цей пункт допоміг двом націям врегулювати проблему пересування громадян між державами, але водночас і спричинив появу нових проблем щодо легального перетину кордонів. У 2003 році, в перший рік каденції, президент Бразилії Лула да Сілва відвідав Лісабон з офіційним візитом, що завершився підписанням угоди, яка дозволила легалізувати перебування близько 30 000 бразильських емігрантів у Португалії та в країнах суміжних з нею і регулювати оформлення робочих віз без необхідності повернення до Бразилії³². Також було підписано Угоду про полегшення пересування людей³³, Угоду про взаємну зайнятість громадян, Угоду про запобігання та припинення переслідувань через незаконну торгівлю та Угоду, що наголошує на активізації та стимулюванні вже наявних зв'язків дружби та співробітництва між двома народами.

Держави також співпрацюють у сферах науки, освіти та техніки. Першим документом був підписаний у 2003 році «Основний договір про технічне співробітництво» між урядами Бразилії та Португалії, що має спільно фінансуватись і включає наступні аспекти:

- навчальні курси, курси підвищення кваліфікації;
- обмін технологіями та науковцями з метою надання консультаційних послуг у вивченні та реалізації програм та проєктів;
- організація семінарів, конференцій, навчальних програм та інших заходів;
- вивчення, підготовка та спільне виконання експериментальних проєктів;
- встановлення центрів навчання або професійного розвитку³⁴.

³² Benevides C. Acordo com Portugal permite legalização de 15 mil brasileiros. *BBC Brasil*. 11 July 2003. URL: https://www.bbc.com/portuguese/noticias/story/2003/07/030710_cassucalula (last accessed: 02.11.2021)

³³ ACORDO ENTRE A REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL E A REPÚBLICA PORTUGUESA SOBRE FACILITAÇÃO DE CIRCULAÇÃO DE PESSOAS. 11 July 2003. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2007-2010/2008/decreto/d6427.htm (last accessed: 19.11.2021)

³⁴ ACORDO BÁSICO DE COOPERAÇÃO TÉCNICA ENTRE OS GOVERNOS DO BRASIL E DE PORTUGAL. URL: <http://gddc.ministeriopublico.pt/sites/default/files/documentos/instrumentos/av07091967.pdf> (last accessed: 02.06.2021)

10 червня 2013 року під час візиту Президента Федеративної Республіки Бразилія Ділми Русеф до Португальської Республіки були підписані наступні документи:

1. Меморандум про розуміння між Міністерством науки, технології та інновацій Федеративної Республіки Бразилії і Міністерством освіти і науки Португальської Республіки;
2. Угода між андіфесами³⁵ про взаємне визнання, еквівалентність та ревалідацію дипломів про освіту в сферах архітектури та будівництва³⁶.

У результаті підписання першого документу країни зобов'язувались сприяти розвитку науково-технічного співробітництва в галузі наук про життя, зокрема біотехнології, створити науково-дослідний центр з галузі біотехнології, вжити відповідних заходів для захисту прав інтелектуальної власності та розробка Міжнародної програми підвищення кваліфікації в галузі біотехнології разом з університетами, які є учасниками Biocant (або Biocant Park – португальський науковий парк, повністю присвячений біотехнологіям), а саме університет Коїмбра та Авейру. Через три роки у листопаді 2016 року відбувся XII Саміт Бразилія-Португалія, у результаті, якого було підписано ще чотири договори:

1. Меморандум розуміння про антарктичне співробітництво між урядом Федеративної Республіки Бразилія та Португальської Республіки;
2. Меморандум про розуміння уряду Федеративної Республіки Бразилія та Португальської Республіки про створення премії дитячої та молодіжної літератури;

³⁵ Андіфес (Andifes) - Національна асоціація директорів федеральних вищих навчальних закладів, створена 23 травня 1989 року, є офіційним представником федеральних університетів у діалозі з федеральним урядом, з асоціаціями професорів, студентів та суспільство загалом.

³⁶ Atos assinados por ocasião da visita da Presidenta da República a Portugal. *Governo do Brasil*. 10 June 2013. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/atos-assinados-por-ocasio-da-visita-da-presidenta-da-republica-a-portugal-lisboa-10-de-junho-de-2013 (last accessed: 02.11.2021)

3. Меморандум розуміння між Бразильською агенцією співробітництва та «Instituto Camões»³⁷, а також Інститутом співробітництва та мов щодо технічного співробітництва для розвитку третіх країн.

4. Спільна декларація Міністерства науки, технології, інновацій та комунікацій Федеративної Республіки Бразилії та Міністерства науки, технології та вищої освіти Португальської Республіки³⁸.

Обидві сторони підкреслили важливість XII саміту, як можливості підтримувати особливі відносини, яке існують між народами, шляхом активізації двосторонньої співпраці, яку здійснюють представники влади та громадянського суспільства. Згодом, 17 січня 2017 року міністри науки, технологій та вищої освіти Бразилії та Португалії підписали Меморандум про активізацію двостороннього співробітництва. Угода включала питання про створення Міжнародного центру досліджень Азорських островів» (AIR-International Research Center), який бере участь у просуванні океанологічних досліджень, кліматології, а також сфери аерокосмічної галузі³⁹.

Отже, нормативна-правова база відносин Бразилії та Португалії є надзвичайно широка та об'ємна, адже нараховує близько 60 угод, які функціонують до сьогоднішнього дня. Враховуючи різноманітність угод і договорів, укладених між Бразилією та Португалією, а також численних засобів реалізації та виконання відносин між двома країнами, можна сказати, що відносини між Бразилією та Португалією є дуже тісними з правової та інституційної точки зору.

³⁷ Instituto Camões – португальська міжнародна установа, що займається всесвітнім просуванням португальської мови, португальської культури та міжнародної допомоги від імені уряду Португалії.

³⁸ Atos assinados por ocasião da XII Cimeira Brasil-Portugal. *Governo do Brasil*. 1 November 2016. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/atos-assinados-por-ocasio-da-xii-cimeira-brasil-portugal-brasilia-1-de-novembro-de-2016-2 (last accessed: 02.11.2021)

³⁹ Ciência é a nova fronteira das relações entre Brasil e Portugal, diz presidente Temer. *Governo do Brasil*. 18 January 2017. URL: <https://www.gov.br/aeb/pt-br/assuntos/noticias/ciencia-e-a-nova-fronteira-das-relacoes-entre-brasil-e-portugal-diz-presidente-temer> (last accessed: 02.11.2021)

1.2 Політичний діалог Бразилії та Португалії.

Політичний діалог Бразилії та Португалії є надзвичайно важливим для кожної зі сторін, а спектр питань, пов'язаних із розвитком двосторонніх відносин між державами, є надзвичайно широкий. Держави проводять регулярні зустрічі на вищому рівні для обговорення двосторонніх та багатосторонніх угод на теми, які представляють взаємний інтерес для обох республік.

Насамперед слід зазначити, що Бразилія та Португалія мають декілька каналів діалогу. Крім взаємин на двосторонньому рівні держав співпрацюють в рамках міжурядової організації – CPLP, Іbero-американських самітів, самітів ЄС-Латинська Америка, Карибських самітів, а також в рамках співпраці ЄС-МЕРКОСУР.

CPLP (Співдружність португаломовних країн) – міжурядова організація колишніх португальських колоній, яка була заснована у 1996 році Бразилією, Португалією та ще 5 країнами (Ангола, Кабо-Верде, Гвінея-Бісау, Мозамбік та Сан-Томе і Принсіпі). (Див. Додаток А). В межах цієї організації відбуваються форуми міністрів внутрішніх справ, міжнародні конференції, засідання Ради національних директорів з питань міграції, іноземців та кордонів, засідання Ради національних командувачів, національних директорів і президентів громадського порятунку, цивільного захисту, що дозволяє членам організації вирішувати важливі проблеми, які постають перед державами. Варто зазначити, що CPLP має чи не найбільше значення для зовнішньої політики Бразилії. Адже, з моменту свого створення організацію найчастіше розглядають як групу, яка може в будь-який час підтримати бразильські інтереси на загальному рівні.

Не менш важливими є Іbero-американські саміти, саміти ЄС-Латинська Америка та Карибські саміти. Велике значення мають переговори між МЕРКОСУР і Європейським Союзом. Португалія позиціонує себе, як голос Бразилії в ЄС, задля швидшого формування угод між ними. Антоніу Кошта сказав, що «Бразилія завжди може розраховувати на Португалію в рамках цих

переговорів», оскільки це область, де інтереси двох країн збігаються і «чим ближче відносини між ЄС та МЕРКОСУР, тим ближчі відносини між Португалією та Бразилією»⁴⁰.

Відносини між Бразилією та Португалією на початку XXI століття були зміцненні за допомогою низкою договорів та угод, що окреслювали сфери їхніх інтересів, сприяли встановленню нових форм співробітництва та врегульовували важливі політичні питання. В період правління Фернандо Енріке Кардозо (1995-2002 рр.) розвивався широкомасштабний політичний діалог з Португалією, який з роками ставав все інтенсивнішим у зовнішній політиці держави.

У 2000 році Бразилія та Португалія спільно організували святкування 500-річчя спільної історії та співпраці. У березні Фернандо Енріке Кардозо відвідав Португалію, а у вересні Жорже Фернанду Бранку де Сампайо – Бразилію. Аналізуючи промову Президента Португалії можна зробити висновок, що основним пріоритетом двосторонніх відносин є ідея довіри, а саме довіри до бізнесменів та самої Бразилії як нового центру для інвестицій⁴¹. Того ж року 22 квітня держави підписали Договір про дружбу, співробітництво та консультації у м. Порту-Сегуру. Більше того, цю річницю Бразилія зустрічала під головуванням Португалії в Європейському Союзі. Вона досягла своєї мети щодо розширення зв'язків між Європейським союзом і МЕРКОСУР, де значно допоміг фактор головування союзної країни. Початок перемовин про створення зони вільної торгівлі між ЄС та МЕРКОСУР стало важливим кроком в політиці не тільки між двома великими організаціями, але і між Бразилією та Португалією.

У 2002 році, наприкінці свого другого терміну, Фернандо Енріке Кардозо зміг взяти під контроль бразильську інфляцію, однак, розподіл

⁴⁰ Portugal e o Brasil estão «hoje num novo patamar de relacionamento». *Governo da República Portuguesa*. 02 November 2016. URL: <https://www.portugal.gov.pt/pt/gc21/comunicacao/noticia?i=20161102-pm-cimeira-brasil> (last accessed: 02.11.2021)

⁴¹ Fonseca C. S. Intenções versus desempenho: o Brasil na política externa portuguesa (1976-2007). *SciELO*. 12 February 2010. URL: <https://www.scielo.br/j/rbpi/a/drgbFShXffLrB3VWZqHgZfR/?lang=pt> (last accessed: 02.11.2021)

доходів у Бразилії залишився нерівним. Бразилія стала залежна від Міжнародного валютного фонду (МВФ) та від МЕРКОСУР. В цей період влада взяла жорсткий курс на ефективне впровадження неоліберального напрямку як в зовнішній, так і у внутрішній політиці.

Фернандо Енріке Кардозо залишив пост президента 1 січня 2003 року, а наступним президентом Бразилії став Луїз Інасіу Лула да Сілва. За часів правління Лули да Сілви Португалія обрала трьох прем'єр-міністрів: Жозе Мануеля Дурау Баррозу (2002-2004), Педру Сантана Лопеша (2004-2005) та Жозе Сократеша (2005-2011) та двох президентів: Жорже Фернанду Бранку де Сампайю (1996-2006) та Анібал Антоніу Каваку Сілва (2006-2016). Період 2003-2010 років був ознаменований поглибленням політичних та економічних відносин, підписанням двосторонніх угод та навіть скандалами. Зі зростанням бразильської економіки та збільшенням довіри іноземних інвесторів та підприємців, покращились і відносини між Португалією та Бразилією, особливо за уряду колишнього прем'єр-міністра Португалії Жозе Сократеша.

Протягом перших двох років свого президентства Лула да Сілва ініціював кроки щодо активізації більш тісних дипломатичних відносин з окремими країнами з різних регіонів світу. Він здійснив 56 поїздок до 35 країн, тільки в перші два роки свого правління – з 2003 по 2004 рік. Більше того це не було лише односторонньою ініціативою, протягом цього ж періоду в Бразилію приїхало із візитом 52 глав держав та урядів з 39 країн. А число відвіданих країн після 8 років перебування при владі зросло до 85⁴². Така інтенсивна політика президента призвела до поглиблення політичних та економічних відносин між державами.

Перший офіційний візит Лула да Сілви до Португалії відбувся у 2003 році. Офіційний візит у Лісабон і його проїзд через усю країну був відзначений

⁴² Peixoto F. Em oito anos, Lula visitou 85 países em busca de parceiros comerciais e políticos. BBC. 27 December 2010. URL: https://www.bbc.com/portuguese/noticias/2010/12/101227_eralula_diversificacao (last accessed: 02.11.2021)

підписанням угоди, яка дозволила легалізувати бразильських та португальських емігрантів в обох республіках⁴³.

У 2004 році відбулося три візити політичних лідерів до Бразилії, два з яких були здійснені в рамках VII Бразильсько-португальського саміту, а третій – прем'єр-міністром Педру Сантана Лопешем. Тому 2004 рік можна назвати особливим роком, на відміну від попередніх. Адже португальський прем'єр-міністр Дурау Баррозу (2002-2004) не відвідував Бразилії з офіційним візитом, за винятком участі у бразильсько-португальських самітах⁴⁴.

Незабаром після вступу на посаду прем'єр-міністр Педру Сантана Лопеш здійснив свій перший офіційний візит за кордон, відвідавши Бразилію у відповідь на запрошення президента Лули да Сілви взяти участь у святкуванні Дня незалежності. Серед питань, які розглядались на порядку денному проблема міграції, а також обговорення економічних відносин були центральними. Лула да Сілва запевнив прем'єр-міністра Португалії, що він розгляне питання про бразильське соціальне страхування. Так само як Сантана Лопеш запевнив у продовженні процесу легалізації бразильських емігрантів у Португалії.

У 2005 році новий міністр закордонних справ Португалії Діогу Фрейташ ду Амарал відвідав Бразилію. Головна тема порядку денного не мінялась – питання міграції, необхідність розвитку економіки та відносин між Європейським Союзом та МЕРКОСУР. Він також наголосив на збільшенні бразильських інвестицій у Португалію та вказав на деякі переваги, які б могли отримати бразильські компанії, а саме податкові пільги, доступ до європейського ринку та додаткові можливості, які надає португальська мова⁴⁵.

⁴³ Benevides C. Acordo com Portugal permite legalização de 15 mil brasileiros. *BBC Brasil*. 11 July 2003. URL: https://www.bbc.com/portuguese/noticias/story/2003/07/030710_cassucalula (last accessed: 02.11.2021)

⁴⁴ Fonseca C. S. Intenções versus desempenho: o Brasil na política externa portuguesa (1976-2007). *SciELO*. 12 February 2010. URL: <https://www.scielo.br/j/rbpi/a/drgbFShXffLrB3VWZqHgZfR/?lang=pt> (last accessed: 02.11.2021)

⁴⁵ Fonseca C. S. Intenções versus desempenho: o Brasil na política externa portuguesa (1976-2007). *SciELO*. 12 February 2010. URL: <https://www.scielo.br/j/rbpi/a/drgbFShXffLrB3VWZqHgZfR/?lang=pt> (last accessed: 02.11.2021)

Після року перебування на посаді прем'єр-міністра Жозе Сократеш у серпні 2006 року здійснив свою першу офіційну поїздку до Бразилії. У чотириденному візиті взяла участь делегація з 50 осіб, на порядок денний якого були винесені питання щодо культури, економіки та міграції. Після цього візиту, а також завдяки позитивній еволюції ролі Бразилії на міжнародній арені, активізувався політичний діалог Бразилії та Португалії.

Прикладом тому є проведення у липні 2007 року першого саміту «Європейський Союз-Бразилія» під головування Португальської Республіки у Раді ЄС за президентства в Європейській Комісії Дурау Баррозу. Саміт відбувся у Лісабоні, де на зустрічі між президентом Бразилії Лула да Сілвою та прем'єр-міністром Португалії Жозе Сократешем вперше відбувся структурований діалог у рамках глобального порядку денного. На саміті були закладені основи майбутнього партнерства між ЄС та Бразилією, що зрівняло найбільшу південноамериканську країну з іншими світовими державами, такими як США, Росія, Канада, Китай та Індія. Щодо затвердження майбутнього Договору з ЄС, Луїс Амадо, міністр закордонних справ Португалії, сказав, що процес має бути «прозорий», сподіваючись продовжити «добросовісність» держав-членів у переговорах⁴⁶.

Останній візит президента Лули да Сілви був до Португалії з нагоди проведення X Бразильсько-португальського саміту. Він відбувся 19 травня 2010 року, де були присутні прем'єр-міністр Жозе Сократеш та президент Португалії Каваку Сілва. На завершення зустрічі було підписано кілька угод про економічне співробітництво між двома країнами. Також президент Бразилії підкреслив важливість участі у підтримці португальської економіки шляхом інвестицій бразильських компаній у Португалії. На Саміті були висвітлені також такі теми: питання щодо культури, з акцентом на План дій з просування та розповсюдження португальської мови, а також питання

⁴⁶ Cimeira UE-Brasil considerada um sucesso. *CM AO MINUTO*. 18 July 2007. URL: <https://www.cmjornal.pt/cm-ao-minuto/detalhe/cimeira-ue-brasil-considerada-um-sucesso> (last accessed: 06.11.2021)

економічного співробітництва у галузях науки, технологій, інновацій та відновлюваних джерел енергії⁴⁷.

Політика адміністрації Лула да Сілви характеризувалась періодом інтенсивного економічного зростання в Бразилії. Проте, все ж відносини між Бразилією та Португалією відзначились низкою скандалів: проблема Робочої партії в Бразилії та зв'язок Португалії та Бразилії в справі про корупційні правопорушення та відмивання грошей, які були розслідуванні операціями «Lava Jato»⁴⁸ та «Marquês»⁴⁹. В результаті 35-й президент Бразилії був засуджений до дев'яти з половиною років за участь у корупційній змові. По той же бік Атлантичного океану, Жозе Сократеш перебував в слідчому ізоляторі, у зв'язку з розслідуванням, яке триває до цього часу⁵⁰.

Лула да Сілва залишив пост президента 1 січня 2011 року, а наступним президентом Федеративної Республіки Бразилія стала Ділма Русеф. Попри зміну влади, запланований візит португальських високопосадовців відбувся. 18 лютого 2011 року Бразилію відвідав міністр закордонних справ Португалії Луїс Амадо, де разом з своїм колегою Антоніо Патріота розглянули питання щодо збільшення торговельних та інвестиційних потоків та угоди про асоціацію ЄС-МЕРКОСУР, подолання міжнародної фінансової кризи та реформування інститутів глобального управління. Візит дійсно мав велику цінність, адже протягом наступного року країна отримала близько 70 млрд дол. і вклала близько 100 млн євро в економіку Португалії, що мало позитивний вплив на розвиток економік обох держав та збільшило кількість робочих місць⁵¹.

⁴⁷ José Sócrates e Lula da Silva fazem balanço positivo da X Cimeira Luso-Brasileira. *RTP*. 19 May 2010. URL: https://www.rtp.pt/noticias/politica/jose-socrates-e-lula-da-silva-fazem-balanco-positivo-da-x-cimeira-luso-brasileira_a346063 (last accessed: 06.11.2021)

⁴⁸ «Lava Jato» – розпочалася у 2014 році як просте розслідування щодо відмивання грошей, а потім переросло в набагато ширше розслідування злочинів, яке викрило мережу хабарів у Латинській Америці та за її межами.

⁴⁹ Operation Marques - розпочалась у 2011 році, пов'язана зі злочинами активної та пасивної корупції, відмивання грошей, підроблення документів та податкового шахрайства.

⁵⁰ Relações luso-brasileiras na era Lula marcadas pelo reforço das relações económicas. *DN*. 22 January 2018. URL: <https://www.dn.pt/lusa/relacoes-luso-brasileiras-na-era-lula-marcadas-pelo-reforco-das-relacoes-economicas-9064848.html> (last accessed: 06.11.2021)

⁵¹ Visita ao Brasil do Ministro dos Negócios Estrangeiros de Portugal, Luís Amado. *Governo do Brasil*. 17 February 2011. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-ao-brasil-do-ministro-dos-negocios-estrangeiros-de-portugal-luis-amado-18-de-fevereiro-de-2011 (last accessed: 06.11.2021)

Незабаром після вступу на посаду новообраний президент Ділма Русеф здійснила свій перший офіційний візит до Португалії 23 березні 2011 року⁵². Проте цей візит не можна назвати вдалим у політичному плані, хоч це і була лише друга поїздка президента за кордон і перша в Європу. З огляду на тодішню відставку португальського уряду, майже нічого не вдалося досягти. Основним питанням було можливе зниження державного боргу Бразилії.

Слід також зазначити, що основна причина цього візиту була не зустріч з представниками португальської сторони або стан бразильсько-португальських відносин, а скоріше присвоєння почесного докторського ступеня колишньому президенту Бразилії Луїсу Інасіу Лула да Сілва в Університеті Коїмбри, де Ділма Русеф хотіла бути присутньою. Більше того їхня зустріч щодо зміцнення партнерських відносин між двома країнами була скорочена несподіваною смертю колишнього віцепрезидента Бразилії Жосе Аленкара⁵³. Не зважаючи на обставини, питання співпраці держав та покращення відносин залишилось відкритим, а обговорення попередньо поставлених питань перенесли на наступну зустріч.

Цього ж року (2011) відбулося чергове засідання Ради Міністрів спільноти португаломовних країн (CPLP), на якій відзначили 15-річчя організації. Зважаючи на тісну співпрацю країн-учасниць, зокрема Бразилії та Португалії, в цей період значно зріс рівень політичної співпраці між країнами блоку, створився поглиблений діалог між державними секторами та громадянськими суспільствами. XVI засідання Ради Міністрів включало затвердження Проекту Резолюції співробітництва CPLP-ECOWAS (Економічне співтовариство країн Західної Африки), в рамках Програми

⁵²González L. Presidente Dilma Rousseff em visita oficial a Portugal na próxima semana. *PÚBLICO Comunicação Social SA*. 23 March 2011. URL: <https://www.publico.pt/2011/03/23/politica/noticia/presidente-dilma-rousseff-em-visita-oficial-a-portugal-na-proxima-semana-1486405> (last accessed: 06.11.2021)

⁵³SEABRA P. Dilma Rousseff em Portugal: uma oportunidade perdida? *DN*. 31 March 2011. URL: <https://www.dn.pt/opiniao/opiniao-dn/convidados/dilma-rousseff-em-portugal-uma-oportunidade-perdida-1819121.html> (last accessed: 02.11.2021)

реформи сектору безпеки та оборони у Гвінеї-Бісау, а також регіональної стратегії безпеки харчових продуктів і харчування CPLP⁵⁴.

У 2013 році відбулось чотири політичні зустрічі, дві з яких були візити міністрів закордонних справ Бразилії до Португалії та навпаки. Візити міністрів закордонних справ Антоніо Патріота та Паулу Порташа відбулися в рамках святкування «Року Бразилії в Португалії» та «Року Португалії в Бразилії», що відзначались з 7 вересня 2012 року по 10 червня 2013 року. Зустрічі відбулися 10-11 квітня 2013 року в Лісабоні та 21 травня 2013 року в Бразиліа. Метою цих зустрічей було сприяння покращенню громадської думки щодо підвищення сучасного культурного розвитку в республіках. Основним також в обговоренні було питання щодо Угоди про асоціацію між МЕРКОСУР та Європейським Союзом⁵⁵. Саме підписання цього документу допомогло б активізації економічних відносин та вийти на якісно новий рівень взаємовідносин між обома державами⁵⁶.

10 червня 2013 року Ділма Русеф здійснила другий офіційний візит до Португалії з нагоди святкування Дня Португалії та проведення XI саміту Бразилія-Португалія. Ділма Русеф та Анібал Каваку Сілва обмінялися думками щодо основних тем міжнародного порядку та двосторонніх відносин. Вони визнали позитивну динаміку розвитку двосторонніх взаємин, наголосили на можливостях для розширення торгівлі та інвестицій, поглиблення людських зв'язків між бразильцями та португальцями, а також нових шляхів співпраці в таких областях, як високі технології та навчання. Після офіційної зустрічі в Лісабоні з президентом Португалії Анібалом Каваку Сілвою, Ділма Русеф заявила, що відносини Бразилії з європейською країною

⁵⁴ Participação do Ministro Patriota na XVI Reunião do Conselho de Ministros da CPLP. *Governo do Brasil*. 22 July 2011. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/participacao-do-ministro-patriota-na-xvi-reuniao-do-conselho-de-ministros-da-cplp-luanda-22-de-julho-de-2011 (last accessed: 02.11.2021)

⁵⁵ Visita do Ministro das Relações Exteriores, Antonio de Aguiar Patriota, a Portugal. *Governo do Brasil*. 31 May 2016. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-do-ministro-das-relacoes-exteriores-antonio-de-aguiar-patriota-a-portugal-lisboa-10-e-11-de-abril-de-2013 (last accessed: 06.11.2021)

⁵⁶ Minister of Foreign Affairs of Portugal, Paulo Portas, to visit Brazil. *Governo do Brasil*. 22 May 2016. URL: <https://www.gov.br/mre/en/contact-us/press-area/press-releases/minister-of-foreign-affairs-of-portugal-paulo-portas-to-visit-brazil-brasil-may-22-2013> (last accessed: 06.11.2021)

змінюють свій рівень. Варто зазначити, що на літо 2013 року Португалія була четвертим за величиною інвестором в Бразилії⁵⁷.

Ділма Русеф в роки свого правління зосереджувала більшу увагу на внутрішню політику, і надавала більше значення внутрішнім питанням країни, що однозначно вплинуло на стан зовнішніх зв'язків країни та викликало низку проблем. Це спричинило період тиші у відносинах Бразилії та Португалії, адже від другої половини 2013 року по листопад 2016 року не було здійснено жодного офіційного візиту президента хоча б однієї з країн до іншої та не було підписано жодного документу. За цей період відбулось лише дві зустрічі міністрів закордонних справ: 2014 року в Португалії та 2015 року в Бразилії, але вони були безрезультатні.

31 серпня 2016 року сенатом Бразилії було оголошено імпічмент Ділмі Русеф, яку звинуватили у фінансових махінаціях та перевищення владних повноважень. Після чого Мішел Темер став виконувачем обов'язків Президента Бразилії.

1 листопада 2016 року відбувся XII Саміт Бразилія-Португалія. Під час зустрічі обговорювались питання двостороннього порядку денного, з акцентом на сферах торгівлі та інвестицій, науки, технологій та інновацій, а також поширення португальської мови. Мішел Темер та прем'єр-міністр Португалії Антоніо Кошта також розглянули питання регіонального та багатостороннього порядку, зокрема переговори щодо Угоди про асоціацію між МЕРКОСУР та Європейським Союзом, а також обрання Антоніу Гутерріша на посаду Генерального секретаря ООН. У результаті було підписано низку договорів, які окреслювали співпрацю та підтверджували бажання зміцнювати двостороннє співробітництво й дружні зв'язки між обома країнами. Саме ці документи підтверджують той факт, що Португалія та

⁵⁷ Declaração conjunta por ocasião da XI Cimeira Brasil-Portugal. *Governo do Brasil*. 10 June 2013. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/declaracao-conjunta-por-ocasio-da-xi-cimeira-brasil-portugal-lisboa-10-de-junho-de-2013 (last accessed: 02.11.2021)

Бразилія сьогодні перебувають у нових відносинах, які зосереджують свою співпрацю на таких сферах як освіта, наука, техніка та інновації.

В рамках саміту Португалія та Бразилія підтвердили свій намір реалізувати «тристоронні проєкти в португаломовних країнах Африки, Східному Тиморі та інших країнах, які були спільно узгоджені задля реалізації цілей сталого розвитку», згідно з підписаними договорами. Антоніу Кошта заявив, що португальські та бразильські уряди «готові продовжувати ці двосторонні саміти і працювати разом, як на двосторонній основі, так і з третіми країнами, в рамках співпраці МЕРКОСУР та Європейського Союзу»⁵⁸. Уряди Бразилії та Португалії закликали всі країни Атлантики до зустрічі на Азорських островах (Португалія), щоб затвердити статус Азорських островів як великої платформи для океанологічних досліджень, кліматології, а також сфери аерокосмічної галузі. І саме поглиблена робота наукової дипломатії сприяла створенню платформи міжнародного співробітництва, відомої як «Міжнародний центр досліджень Азорських островів» (AIR-International Research Center)⁵⁹. Через рік, 17 січня 2017 року міністри науки, технологій та вищої освіти Бразилії та Португалії підписали Меморандум про активізацію двостороннього співробітництва. Угода охоплювала основні аспекти, які були узгоджені та обговорені на саміті 2016 року⁶⁰.

Це був останній саміт двох держав. Наступний саміт мав відбутися 2 лютого 2018 року в Лісабоні, але був відкладений після узгодження главами двох держав⁶¹. Захід був перенесений на прохання Бразилії, Мішел Темер бажав залишитись в країні, задля процесу ухвалення пенсійної реформи. В січні 2019 року міністр закордонних справ Португалії запропонував провести

⁵⁸ XII Cumbre Brasil-Portugal. *Governo do Brasil*. 01 November 2016. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/xii-cimeira-brasil-portugal-brasil-1-de-novembro-de-2016 (last accessed: 02.11.2021)

⁵⁹ Portugal e o Brasil estão «hoje num novo patamar de relacionamento». *Governo da República Portuguesa*. 02 November 2016. URL: <https://www.portugal.gov.pt/pt/gc21/comunicacao/noticia?i=20161102-pm-cimeira-brasil> (last accessed: 02.11.2021)

⁶⁰ Ciência é a nova fronteira das relações entre Brasil e Portugal, diz presidente Temer. *Governo do Brasil*. 18 February 2017. URL: <https://www.gov.br/aeb/pt-br/assuntos/noticias/ciencia-e-a-nova-fronteira-das-relacoes-entre-brasil-e-portugal-diz-presidente-temer> (last accessed: 02.11.2021)

⁶¹ Cimeira Luso-brasileira adiada a pedido do Brasil. *Observador*. 26 January 2018. URL: <https://observador.pt/2018/01/26/cimeira-luso-brasileira-adiada-a-pedido-do-brasil/> (last accessed: 02.11.2021)

наступний двосторонній саміт в Португалії. Проте точна дата проведення XIII Саміту Бразилія-Португалія досі не узгоджена.

У 2017 році відбувалось дві зустрічі між президентами Бразилії та Португалії. 10 січня Мішел Темер відвідав Португалію та зустрівся з президентом Португалії Марселу Ребелу ді Соуза у палаці Белен на закритому засіданні португальського уряду. Того ж дня президенти відвідали монастир Жеронімуш, де проходив похорон колишнього президента Португалії Маріу Суареша⁶². Наступним був одноденний візит Мішел Темера до Португалії 30 серпня 2017 року. Після зустрічі офіційних заяв для преси не було, проте Мішел Темер опублікував у своєму офіційному акаунті у соцмережі Twitter, що під час зустрічі президент Португалії заявив, що дотримується вимог пакету приватизації та концесій, нещодавно затвердженого урядом Бразилії, який поширюється на аеропорти, автомагістралі та порти⁶³.

Три роки перебування при владі Мішеля Темера відновили політичний діалог Бразилії та Португалії після декілька років тиші та стагнації. Низка проведених зустрічей та самітів активізували двостороннє співробітництво та сприяли соціально-економічному розвитку країн. Мішел Темер був при владі до чергових виборів президента, які відбулися у 2018 році.

1 січня 2019 новим президентом Бразилії став Жаїр Мессіас Болсонару. Попри риторику новообраного лідера держави представники уряду Португалії відразу запевнили, що будуть надалі докладати зусиль для того, щоб відносини з Бразилією продовжували розвиватись на високому рівні.

Перша офіційна зустріч президентів Бразилії та Португалії відбулась на наступний день після інавгурації – 2 січня 2019 року. Президент Португалії назвав цю зустріч: «Зустріччю між братами»⁶⁴. Незважаючи на те, що це був

⁶² Temer se reúne na manhã desta terça-feira com o presidente de Portugal, diz TV. *Jornal Estado de Minas*. 10 January 2017. URL: https://www.em.com.br/app/noticia/politica/2017/01/10/interna_politica,838343/temer-se-reune-na-manha-desta-terca-feira-com-o-presidente-de-portugal.shtml (last accessed: 01.11.2021)

⁶³ Presidentes Marcelo Rebelo de Sousa e Michel Temer reuniram-se em Lisboa. *DN*. 30 August 2017. URL: <https://www.dn.pt/portugal/presidentes-marcelo-rebelo-de-sousa-e-michel-temer-reuniram-se-hoje-em-lisboa-8737859.html> (last accessed: 02.11.2021)

⁶⁴ Presidentes do Brasil e de Portugal discutem cooperação entre os países. *Governo do Brasil*. 01 January 2019. URL: <https://www.gov.br/planalto/pt-br/acompanhe-o-planalto/noticias/2019/01/presidentes-do-brasil-e-de-portugal-discutem-cooperacao-entre-os-paises> (last accessed: 19.11.2021)

лише другий день перебування Жаїра Болсонару на посту президента було обговорено питання перебування бразильської громади в Португалії, яка теоретично налічує понад 100 000, а також питання щодо португальських спільнот у Бразилії. Також обговорювалось двостороннє економічне співробітництво, розвиток туризму, двосторонньої торгівлі та наголошувалась важливість Бразилії в діяльності Співдружності португаломовних країн. Як зазначив Марселу Ребелу ді Соуза: «немає сильного CPLP, без сильної присутності Бразилії»⁶⁵. Два президенти обговорили також питання відносин між ЄС та МЕРКОСУР і «важливість прийняття цієї угоди»⁶⁶.

Міцні дипломатичні зв'язки з Португалією у 2020 році розвивалися через політичні контакти на високому рівні. Міністр закордонних справ взяв участь у віртуальному заході – IX зустріч «Стратегічний трикутник: Латинська Америка-Європа-Африка», яка відбулася 21 липня. 28 вересня відбулося засідання Механізму політичних консультацій під співголовуванням Бразилії за участю секретаря з двосторонніх переговорів на Близькому Сході, Європі та Африці та Португалії за участю Головою відомства зі справ зовнішньої політики. Були розглянуті основні питання двосторонніх взаємин, головування Португалії в Раді Європейського Союзу і можливість підписання угод у таких сферах як повітряне сполучення та наука і технології. Крім того, 16 листопада 2020 року Бразилію відвідав секретар з питань інтернаціоналізації Португалії Еуріко Брілханте Діас, який провів зустрічі з міністром закордонних справ та міністром економіки та сільського господарства Бразилії⁶⁷.

У 2021 році відносини між країнами покращились. 4 липня міністр закордонних справ Бразилії здійснив триденний візит до Португалії. У своїй заяві він запевнив, що Португалія є пріоритетом зовнішньої політики Бразилії

⁶⁵ Portugal's president welcomes Brazil's hard-line leader 'as a brother'. *Algarvedailynews*. 02 January 2019. URL: <https://algarvedailynews.com/news/15858-portugal-s-president-welcomes-brazil-s-hard-line-leader-as-a-brother> (last accessed: 02.11.2021)

⁶⁶ Там само

⁶⁷ Relatório de Gestão 2020 FINAL.pdf. *Governo do Brasil*. 31 March 2021. URL: <https://www.gov.br/mre/pt-br/arquivos/documentos/administrativo/relatorio-de-gestao-2020-final.pdf/view> (last accessed: 02.11.2021)

та закликав португальських бізнесменів інвестувати в бразильський ринок, особливо в енергетику⁶⁸. 2 серпня Марселу Ребелу ді Соуза відвідав Бразилію, щоб взяти участь у відкритті Музею португальської мови в Сан-Паулу. Зустріч дала можливість розглянути питання відновлення механізмів двостороннього діалогу в рамках підготовки до наступного саміту Бразилії та Португалії та до святкування 200-річчя незалежності Бразилії у 2022 році⁶⁹.

Отже, можна зазначити, що політичний діалог Бразилії та Португалії не був стабільним. Аналізуючи процеси, що відбувалися всередині країн, можна сказати, що вони значною мірою повпливали на зовнішньополітичні курси обох країн і це призвело до того, що бразильсько-португальські відносини ставали нетривкими. Однак, після 2017 року бачимо позитивну динаміку розвитку цих стосунків, що напряду залежить від приходу до влади у Бразилії Мішеля Темера, а згодом Жаїра Болсонару.

Звісно ж, через світову пандемію у 2020 році відносини цих двох держав пішли на спад, але після поступового пристосування до нових карантинних умов, діалог вдалося продовжити, прикладом цього слугують постійні онлайн-конференції на найвищому рівні.

Висновки до розділу 1

Отже, двосторонні політичні відносини між Бразилією та Португалією є дружніми і характеризуються високим рівнем співробітництва між двома країнами. Вони базуються насамперед на міжурядових і міжвідомчих угодах, яких було укладено між країнами понад шістдесят. Основним документом є Договір про дружбу, співробітництво та консультації 2000 року, який заклав основу для поглиблення співпраці в ключових сферах. Також були прийняті

⁶⁸ Portugal: a priority for Brazilian foreign policy. *The Portugal News*. 04 July 2021. URL: <https://www.theportugalnews.com/news/2021-07-04/portugal-a-priority-for-brazilian-foreign-policy/60842> (last accessed: 02.11.2021)

⁶⁹ Meeting between the President of the Republic, Jair Bolsonaro, and the President of the Portuguese Republic, Marcelo Rebelo de Sousa. *Governo do Brasil*. 02 August 2021. URL: <https://www.gov.br/mre/en/contact-us/press-area/press-releases/meeting-between-the-president-of-the-republic-jair-bolsonaro-and-the-president-of-the-portuguese-republic-marcelo-rebelo-de-sousa> (last accessed: 02.11.2021)

відповідні договори у сферах економіки, інвестицій, освіти, техніки та науки, оборони та безпеки.

Зв'язки між країнами розвиваються на різних рівнях: здійснюються контакти між зовнішньополітичними та іншими відомствами, між парламентами. Розвиваються культурні зв'язки, в тому числі у сфері науки та освіти. Візити глав безпосередньо були і є локомотивом для зміцнення двосторонніх відносин, таким чином забезпечуючи величезний стимул для реалізації домовленостей.

Також можна зазначити, що відносини цих держав зазнали як і злетів, так і падінь. Скандали, економічні кризи, імпічмент, зміна векторів все це мало великий вплив на політичний діалог між державами. Проте, обидві країни мають перевірений та широкий історико-культурний зв'язок, що слугує поглибленню двосторонніх зв'язків.

РОЗДІЛ 2. ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

2.1 Торгівля.

Підтримка економічних відносин між Бразилією та Португалією є однією з найважливіших пріоритетів зовнішньої політики Бразилії. Вони є не менш важливими ніж політико-дипломатична сфера, адже економіка та політика тісно переплетені. Гальмування процесу двостороннього діалогу, політичні кризи, відсутність заходів та проведення зустрічей безпосередньо впливають на економічну сферу. Португалія є важливою для Бразилії у діалозі з ЄС та присутності на європейському ринку, а Бразилія служить платформою для просування інтересів Португалії в регіональних організаціях, таких як МЕРКОСУР.

Торгівля між Бразилією та Португалією зростає і стає більш збалансованою з кожним роком. Португальські компанії виявляють інтерес до інвестування в інфраструктурні проєкти в Бразилії. Взаємна зацікавленість у використанні двостороннього політичного капіталу для збільшення торговельного та інвестиційного потоку дала новий імпульс двостороннім відносинам і поставили Португалію на перше місце в економічній програмі Бразилії.

Відносини Бразилії з Португалією у сфері економіки також регулюються у контексті співробітництва між Бразилією та ЄС. Вони підтверджуються основними двома документами, а саме Рамковою угодою про співробітництво між Бразилією та ЄС, яка діє з 1 листопада 1995 року, та Міжрегіональною угодою про співробітництво МЕРКОСУР – ЄС, прийнятою 1 липня 1999 року. Відповідно до угод, метою є «сприяння, зокрема, розвитку співробітництва в торгівлі, інвестиціях, фінансах і технологіях, беручи до уваги особливу ситуацію Бразилії як країни, що розвивається»⁷⁰.

⁷⁰ Acordo-Quadro de Cooperação. 1995. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/decreto/1995/D1721.htm (last accessed: 02.11.2021)

На початку ХХІ століття відносини між республіками базувалися на пріоритетності співпраці їх економічного ринку та загалом на більш потужній економіці. Змінною у співробітництві стало також обрання тринадцятого конституційного уряду Португалії на чолі якого був Антоніу Гутерріш⁷¹. У програмі цього уряду саме Бразилія виступала одним з пріоритетів зовнішньої політики Португалії не тільки через історичну близькість та культурний обмін, але й тому, що вона надавала можливості для економічного розвитку та інтернаціоналізації португальських компаній. Таким чином, уряд вніс нову стратегію у свою зовнішню політику, а саме «бразильський варіант». Він розглядається як стратегічне партнерство між урядом і приватним сектором, покликаний служити національним інтересам держави⁷².

Якщо враховувати традиційні зв'язки між Бразилією та Португалією, то станом на 2000 рік позитивна динаміка розвитку торгових стосунків пішла на спад. Порівнюючи в середньому 1990-2000 роки та 2001-2011 роки, частка португальського експорту товарів до Бразилії зросла з 0,57% загального обсягу до 0,79%, а частка імпорту – з 1,21% до 1,88%⁷³. У глобальній оцінці торгівлі це скромні цифри, але тенденція до відносного падіння товарних потоків, яка була характерною для попередніх десятиліть, змінилася.

Під час президенства Лула да Сілва у період між 2003 та 2007 роками двосторонній товарообіг збільшився майже втричі. Дані Міністерства розвитку, промисловості, торгівлі та послуг Бразилії (MDIC; Ministério do Desenvolvimento, Indústria, Comércio Exterior e Serviços) свідчать, що між 2000 і 2007 роками цей потік збільшився в 5 разів – з 400 млн дол. до 2,1 млрд дол.⁷⁴. (Див. Додаток Б) Під час другого терміну була прийнята програма ППЗ

⁷¹ XIII Governo Constitucional de Portugal. *Wikipedia*. 2018. URL: https://pt.wikipedia.org/wiki/XIII_Governo_Constitucional_de_Portugal (last accessed: 02.11.2021)

⁷² Barbosa A. Relações luso-brasileiras: passado, presente e futuro. *Working Paper – Linha de investigação “Europa, Segurança e Migrações”*. 2008. URL: <http://www.cepese.pt/portal/pt/publicacoes/colecoes/working-papers/relacoes-externas-de-portugal/relacoes-luso-brasileiras-passado-presente-e-futuro/Relacoes-luso-brasileiras-passado-presente-e.pdf> (last accessed: 02.11.2021)

⁷³ Silva J. R. As Relações Económicas Luso-Brasileiras desde a Década de Noventa: Uma Visão Estratégica. *SOCIUS/ISEG*. 2014. URL: https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/22904/1/NeD138_JoaquimRamosSilva.pdf (last accessed: 06.11.2021)

⁷⁴ Vigevani T. Cepaluni G. A política externa de Lula da Silva: a estratégia da autonomia pela diversificação. *SciELO*. December 2007. URL: <https://www.scielo.br/j/cint/a/sWn5MtCXtMZdzdSm3CtzZmC/> (last accessed: 06.11.2021)

(Програма прискорення зростання) з метою підвищення економічного зростання за допомогою державних заходів та інвестицій, орієнтованих на інфраструктуру країни⁷⁵. Завдяки досягнутим цілям в рамках цієї програми двосторонній товарообіг Бразилії та Португалії у 2007 – 2011 роках зріс на 35% і досяг 2,89 млрд дол.⁷⁶. Міністерства економіки і зайнятості Бразилії та Португалії назвали ці торговельні потоки незначними та виступали за покращення товарообігу між державами та збільшення португальських інвестицій у Бразилії. В останній рік каденції Лула да Сілви обсяг торгівлі між Бразилією та Португалією становив 2 млрд дол.⁷⁷.

До 2012 року 66,9% бразильського імпорту з Португалії становили сільськогосподарська продукція (34,7%), машини та прилади (17,8%), корисні копалини та руди (14,4%). А експорт товарів з Бразилії до Португалії складався найбільше з мінерального палива (57,9%), сільськогосподарської продукції (16,4%) та продуктів харчування (10,7%), які разом становили 85% всього експорту⁷⁸. Згідно з даними, опублікованими Національним інститутом статистики, спостерігалось постійне зростання кількості португальських компаній, які експортували до Бразилії в період між 2010 і 2013 роками, близько 1636 експортних компаній⁷⁹.

У 2013 році Ділма Русеф здійснила дводенний візит до Португалії задля покращення відносин. У своїй заяві вона назвала відносини з Португалією «орієнтиром в зовнішній політиці Бразилії» та тими «які мають стратегічне

⁷⁵ Programa de Aceleração do Crescimento. Wikipedia. 2021. URL: https://pt.wikipedia.org/wiki/Programa_de_Aceleração_do_Crescimento (last accessed: 09.11.2021)

⁷⁶ Visita ao Brasil do Ministro dos Negócios Estrangeiros de Portugal. *Governo do Brasil*. 06 September 2012. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-ao-brasil-do-ministro-dos-negocios-estrangeiros-de-portugal-paulo-portas-sao-paulo-e-brasil-3-a-8-de-setembro-de-2012 (last accessed: 09.11.2021)

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ Como Exportar Portugal. Ministério das Relações Exteriores. Departamento de Promoção Comercial e Investimentos. *Divisão de Inteligência Comercial*. 2012. URL: <https://investexportbrasil.dpr.gov.br/arquivos/Publicacoes/ComoExportar/CEXPortugal.pdf> (last accessed: 02.11.2021)

⁷⁹ Mercado brasileiro é o quarto maior destino do investimento português no exterior. *ÁFRICA 21 DIGITAL*. 22 June 2016. URL: <https://africa21digital.com/2016/06/22/mercado-brasileiro-e-o-quarto-maior-destino-do-investimento-portugues-no-exterior/> (last accessed: 09.11.2021)

значення»⁸⁰. За перші два місяці 2013 року торговельний обіг становив 37 млн дол. На збільшенні експорту продуктів (таких як вино та оливкова олія) та послуг до Бразилії наполягала насамперед Португалія, яка перебувала більше як два роки у стані рецесії та мала високий показник безробіття. Президент Бразилії висловила підтримку Португалії у подоланні складної економічної ситуації та запевнила у зростанні товарообігу та співробітництва держав⁸¹.

Щодо експорту з Португалії до Бразилії, слід зазначити, що протягом 2012 – 2014 років простежувалось збільшення обсягів постачання сільськогосподарської продукції, що становило 44,4% усього експорту. Основними товарними позиціями були машини та апарати (16,3%), транспортні засоби та інші транспортні матеріали (10,9%). У 2014 році експорт досяг 848 млн дол.⁸². Щодо експорту з Бразилії до Португалії у 2014 р. відбулося зменшення постачання близько на 10%. За товарними групами вони становили: мінеральне паливо (41,1%), сільськогосподарську продукцію (25,8%), деревину (8,9%), харчові продукти (4,1%). Загально експорт становив 1,149 млрд дол.⁸³.

Послідовні економічні та соціальні реформи привели Бразилію до виняткового періоду безперервного зростання (2010-2014 рр.), що дозволило їй відносно безболісно протистояти світовій економічній кризі. Проте, ситуація у 2015 – 2016 роках змінилась. У 2015 році відбулось різке падіння товарообігу Бразилії та Португалії з 2 млрд дол. до 1,5 млрд дол. Однак хоч у 2016 році експорт Бразилії стабілізувався та досягнув 1,167 млрд дол., то експорт з Португалії продовжив падати і досягнув свого мінімуму у вигляді

⁸⁰ Costa G. Brasil quer ser “parceiro solidário” de Portugal e aumentar comércio e investimentos. *Agência Brasil/EBC*. 10 June 2013. URL: <https://memoria.ebc.com.br/agenciabrasil/noticia/2013-06-10/brasil-quer-ser-%E2%80%9Cparceiro-solidario%E2%80%9D-de-portugal-e-aumentar-comercio-e-investimentos> (last accessed: 02.11.2021)

⁸¹ Там само.

⁸² Portugal Imports from Brazil. *TRADING ECONOMICS*. 2021. URL: <https://tradingeconomics.com/portugal/imports/brazil> (last accessed: 06.11.2021)

⁸³ BRASIL: RELAÇÕES COM PORTUGAL E OPORTUNIDADES DE NEGÓCIO. *CCIP: Câmara de Comércio*. 2014. URL: <https://www.ccip.pt/pt/newsletter-internacional/589-brasil-relacoes-com-portugal-e-oportunidades-de-negocio> (last accessed: 06.11.2021)

596 млн дол. за останні 5 років (Див. Додаток В) ⁸⁴⁸⁵. Основними продуктами, що експортувались Бразилією були транспортні засоби, сільськогосподарська продукція, метали та мінеральне паливо. Серед основних імпортованих товарів – паливно-мінеральні масла, машинобудівне та механічне обладнання⁸⁶.

Поштовхом до відновлення ринку Бразилії була зустріч «Інтермодал» Південної Америки щодо співпраці в галузях вантажного транспорту та в цілому щодо зовнішньої торгівлі в Латинській Америці, що відбулась у квітні 2017 року в Сан-Паулу⁸⁷. Проте, попри відновлення економіки та зростання імпорту та експорту, зовнішній борг продовжував зростати. Товарообіг Бразилії та Португалії у 2018 рік (2,4 млрд дол.) перевищив комерційний потік за 2015-2016 роки, який коливався близько 1,5 млрд дол. (Див. Додаток В)⁸⁸⁸⁹. Бразилія була одним з основних постачальників сировини та проміжних товарів для португальської промисловості до 2018 року. Завдяки цьому профіль бразильського експорту змінився з кави, дерева, цукру, шкіри та какао на нафту, соєві боби, залізну руду та кукурудзу.

Основні продукти, які експортувались до Португалії – це нафта (36%), і соєві боби (10%). Бразильський імпорт у 2019 р. складався з рослинних жирів та олій (35%). Більшого попиту набували столові вина, свіжі фрукти (груші, айва та яблука), а також рибні консерви, тріска, електронне обладнання та деталі до літаків. Крім того, варто зазначити про торгівлю у сфері аеронавігації в результаті інвестиційного партнерства між Embraer (бразильський

⁸⁴ Portugal Exports to Brazil. *TRADING ECONOMICS*. 2021. URL: <https://tradingeconomics.com/portugal/exports/brazil> (last accessed: 06.11.2021)

⁸⁵ Portugal Imports from Brazil. *TRADING ECONOMICS*. 2021. URL: <https://tradingeconomics.com/portugal/imports/brazil> (last accessed: 06.11.2021)

⁸⁶ Mendonça, P. M. da S. As relações comerciais brasileiras: Portugal, um importante mercado? *Dissertação de mestrado, Iscte - Instituto Universitário de Lisboa*. 14 December 2017. URL: https://repositorio.iscte-iul.pt/bitstream/10071/15572/4/master_pamella_silva_mendonca.pdf (last accessed: 06.11.2021)

⁸⁷ Relações comerciais entre Brasil, Bélgica e Portugal são destaques na Intermodal 2017. *Jornal da Orla*. 06 April 2017. URL: <https://www.jornaldaorla.com.br/noticias/29969-relacoes-comerciais-entre-brasil-belgica-e-portugal-sao-destaques-na-intermodal-2017/> (last accessed: 06.11.2021)

⁸⁸ Portugal Exports to Brazil. *TRADING ECONOMICS*. 2021. URL: <https://tradingeconomics.com/portugal/exports/brazil> (last accessed: 06.11.2021)

⁸⁹ Portugal Imports from Brazil. *TRADING ECONOMICS*. 2021. URL: <https://tradingeconomics.com/portugal/imports/brazil> (last accessed: 06.11.2021)

авіабудівний конгломерат) та португальською компанією OGMA (аерокосмічна компанія). У 2019 році товарообмін між державами досяг 1,92 млрд дол.⁹⁰

У період з січня по листопад 2020 року, попри початок пандемії COVID-19, торговельний потік збільшився на 15%, досягнувши позначки 2,2 млрд дол. Експорт Бразилії зріс на 33%, показники становили близько 1,6 млрд дол. У 2020 році головними групами товарів, які експортувалася, були: нафти-сирець (53%), соєві боби (10%), та кукурудза (8,3%)⁹¹. Показники двосторонньої торгівлі збільшилися за рахунок кількості внутрішньофірмових операцій нафтової компанії GALP. З іншого боку, імпорт за 2020 рік скоротився на 18,6%, становивши 806 млн дол.⁹²

У 2021 році Португалія займає 32 місце у списку найбільших торгових партнерів Бразилії та 39 в рейтингу країн-імпортерів. Експорт у 2021 році Бразилії до Португалії в основному пов'язаний з видобувною галуззю, що становить 62% усієї продукції. Перелік позицій імпорту Португалії також складається з промислових товарів (19%) та продуктів агробізнесу (19%)⁹³. Португальський експорт до Бразилії – це в основному промислова продукція. Однак, статистика показує, що цифри значно нижчі, у порівнянні з минулим роком. У період з січня по вересень 2021 року експорт Бразилії зріс на 310 млн дол. – з 33,5 млн дол. до 347 млн дол., тоді як імпорт збільшився на 25,3 млн дол. – з 49,2 млн дол. до 74,5 млн дол. Збільшення щорічного експорту Бразилії до Португалії пояснюється насамперед збільшенням експорту необробленої деревини, нафти та запчастин для літаків, а збільшення імпорту – збільшенням імпорту нафтопродуктів та керамічного посуду⁹⁴.

⁹⁰ Setor de Promoção Comercial (SECOM). *Ministério das Relações Exteriores*. URL: http://lisboa.itamaraty.gov.br/pt-br/assuntos_comerciais.xml (last accessed: 06.11.2021)

⁹¹ Exportações para Portugal. *FazComex*. 30 July 2021. URL: <https://www.fazcomex.com.br/blog/exportacoes-para-portugal/> (last accessed: 06.11.2021)

⁹² Importações de Portugal para o Brasil. *FazComex*. 27 September 2021. URL: <https://www.fazcomex.com.br/blog/importacoes-de-portugal-para-o-brasil/> (last accessed: 06.11.2021)

⁹³ Avança o comércio entre Brasil e Portugal. *Conselho da Comunidade Luso-Brasileira do Estado de São Paulo*. 2021. URL: <http://www.cclb.org.br/2021/09/29/avanca-o-comercio-entre-brasil-e-portugal/> (last accessed: 06.11.2021)

⁹⁴ Brazil/Portugal. *OECD*. 2021. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/bra/partner/prt> (last accessed: 06.11.2021)

Отже, відносини Бразилії та Португалії в торговельній сфері є досить масштабними. Незважаючи на численні раунди двосторонніх переговорів на тему активізації економіки, значного зростання показника товарообігу не відбулося, більше того були періоди, коли він знижувався через внутрішні проблеми держав. Бразилія та Португалія мають намір зміцнити економічні відносини, про що свідчить проведення регулярних зустрічей міністрів закордонних справ та збільшення показників експорту та імпорту у 2021 році. Ринок Португалії продовжує залишатися пріоритетом для Бразилії.

2.2 Інвестиції.

Португалія – справжній оазис для бразильських інвесторів. Ступінь історико-культурної та мовної спорідненості двох країн є фундаментальним фактором і грає основну роль при виборі Португалії, як країни для інвестування. Стабільна та надійна економіка країни дозволяє здійснювати більше маневрів у діловому світі. Таким чином, бразильці прагнуть здійснювати свою бізнес-діяльність саме у Португалії. Однак, незважаючи на те, що іноземні інвестори в Бразилії не стикаються з широким спектром правових обмежень, Бразилія все ще не є пріоритетною для португальських інвестицій.

У Португалії компанії прагнуть закріпитися, перш за все, в Лісабонському регіоні. Він є двигуном португальської економіки, оскільки має багато можливостей для залучення інвестицій завдяки інфраструктурі та науково-дослідним інститутам. Більше того, саме цей регіон має найвищий показник рівня доходу на душу населення. На другому місці знаходиться регіон Порту. У цьому регіоні розташовані чотири галузі промисловості: вино, текстиль, меблі та взуття. Серед переваг інвестицій в Португалію найбільш актуальними аспектами є доступ до міжнародних контактів, розширення ринку та отримання стратегічних активів. Тому за межами цих двох центрів великих бразильських компаній немає. Згідно з рекомендаціями Європейської Комісії, великою компанією в Португалії вважається та, яка має понад 250

співробітників і/або має річний оборот понад 40 мільйонів євро або загальний річний залишок понад 27 мільйонів євро. Основними секторами куди надходять бразильські інвестиції в Португалії це туризм, нерухомість, стартапи, послуги та електронна комерція.

Щодо розташування португальських інвестицій в штатах і регіонах Бразилії, то південно-східний регіон, з містами Ріо-де-Жанейро і Сан-Паулу, є основними інвестиційними осередками. Як і Лісабонський, південно-східний регіон є природнім центром, оскільки саме в ньому і в цих двох містах виробляється найбільша частка бразильського ВВП, і саме південно-східний регіон досі вважається головним центром країни з економічної точки зору. Кожен штат цього регіону має інвесторську компанію за кордоном. Основними секторами куди надходять інвестиції в Бразилії це логістика, нерухомість та роздрібна торгівля⁹⁵.

Починаючи з 1998 року, потік португальських інвестицій в Бразилію становив близько 25 млрд євро, зробивши Португалію четвертою країною серед найбільших прямих інвесторів Бразилії⁹⁶. Португальські інвестиції, особливо в 1996-2001 роках, були одними з головних аспектів у двосторонніх відносинах, які допомогли зміцнитись зв'язкам двох країн і відкрили шляхи для їх поглиблення.

Вливаючи свої інвестиції, португальські компанії спочатку виступали як «материнські», але фактично стали дочірніми. Наприклад, інтеграція Portugal Telecom (телекомунікаційні послуги) в Oi (оператор телефонного зв'язку) у 2013 році або придбання Címpor (цементна компанія) бразильською компанією Camargo Correa (інженерна фірма). Однак не можна сказати, що таке «зближення» компаній є результатом правильної стратегії, оскільки їм доводилось підлаштовуватися під наявні у них ресурси, а також обставини з

⁹⁵ Cechella C. OS INVESTIMENTOS DAS GRANDES EMPRESAS BRASILEIRAS EM PORTUGAL: PERFIL E MOTIVAÇÕES. *Ipea*. 5 June 2011. URL: http://repositorio.ipea.gov.br/bitstream/11058/5578/1/BRU_n5_investimentos.pdf (last accessed: 09.11.2021)

⁹⁶ Visita ao Brasil do Ministro de Estado e dos Negócios Estrangeiros de Portugal. *Governo Federal*. 28 December 2011. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-ao-brasil-do-ministro-de-estado-e-dos-negocios-estrangeiros-de-portugal-paulo-portas-brasil-26-a-28-de-julho-de-2011 (last accessed: 09.11.2021)

якими вони стикались, і які часто були непередбачувані. Більше того, деякі компанії через декілька років залишали Бразилію, не в змозі конкурувати з місцевими компаніями. Іншим фундаментальним вектором двосторонніх економічних відносин є інвестиції Бразилії в Португалію.

Першими великими бразильськими компаніями, які прийшли на ринок до Португалії були також Odebrecht, Andrade Gutierrez (будівельний сектор) та Embraer (будівництво літаків для комерційних перевезень), Companhia Siderúrgica Nacional (виробництво сталі), WEG (електротехніка), Marcopolo (автобусний бізнес присутній у Португалії з 2001 по 2009)⁹⁷.

Варто зазначити, що Бразилія була першим ринком призначення португальських інвестицій наприкінці 1990-х і на початку 2000-х років. В період за 1998-2010 роки Португалія інвестувала в Бразилію прямими та непрямыми інвестиціями приблизно 36 млрд дол.⁹⁸. Диверсифікація виробничої структури в умовах відкритої економіки, розмір споживчого ринку, наявність угоди про уникнення подвійного оподаткування, тісний зв'язок між двома урядами та культурна близькість сприяли тому, що багато португальських компаній почали базуватись в Бразилії⁹⁹. Слід зазначити, що ці цифри були досягнуті безпосередньо завдяки попередньо підписаним угодам, які акцентували співпрацю саме на залучення інвестицій.

У 2011 році прямі бразильські інвестиції в Португалію становили лише 0,3% від загального обсягу ПІІ. У 2010 році ця сума становила 4,6% від загальної суми. У першій половині 2011 року обсяг товарообміну склав 1,3 млрд дол., а бразильські інвестиції в Португалії досягли 109 млн євро¹⁰⁰.

⁹⁷ Silva J. As Relações Económicas Luso-Brasileiras desde a Década de Noventa: Uma Visão Estratégica. *SOCIUS/ISEG*. 2014. URL: https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/22904/1/NeD138_JoaquimRamosSilva.pdf (last accessed: 06.11.2021)

⁹⁸ Visita ao Brasil do Ministro de Estado e dos Negócios Estrangeiros de Portugal. *Governo Federal*. 28 December 2011. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-ao-brasil-do-ministro-de-estado-e-dos-negocios-estrangeiros-de-portugal-paulo-portas-brasilia-26-a-28-de-julho-de-2011 (last accessed: 09.11.2021)

⁹⁹ Mercado brasileiro é o quarto maior destino do investimento português no exterior. *ÁFRICA 21 DIGITAL*. 22 June 2016. URL: <https://africa21digital.com/2016/06/22/mercado-brasileiro-e-o-quarto-maior-destino-do-investimento-portugues-no-exterior/> (last accessed: 09.11.2021)

¹⁰⁰ Como Exportar Portugal. Ministério das Relações Exteriores. Departamento de Promoção Comercial e Investimentos. *Divisão de Inteligência Comercial*. 2012. URL:

За даними Banco de Portugal, у 2011 р. діяльність фінансова та страхова, гуртова торгівля, а також роздрібна торгівля і виробництво були основними секторами поширення португальських інвестиційних потоків у Бразилії, які становили 79% загального обсягу інвестицій в країні. У сфері туризму основними португальськими інвестиційними компаніями виділялися Vila Galé, Espírito Santo Group, Pestana Group, Aquiraz Golf & Beach Villas, Dom Pedro Group та Solverde Group¹⁰¹. Основними бразильськими інвестиційними компаніями були Camargo Corrêa і групи Votorantim в капіталі компанії CIMPOR (цементна промисловість) і EMBRAER в капіталі компанії OGMA (ремонт і технічне обслуговування літаків). Наразі бразильські компанії, які зацікавлені в інвестуванні в Португалію, можуть отримати інформацію про юридичні аспекти процесу в «Керівництві з інвестицій в Португалії», підготовленому офісом Noronha Advogados у Лісабоні у партнерстві з Посольством Бразилії¹⁰². Такі консультації знижують ризик провалу бізнесу, що своєю чергою додає впевненості у правильному інвестуванні.

З січня по вересень 2012 року відбулося зростання інвестицій (38,7%) у порівнянні з тим же періодом 2011 року. Бразилія, яка вклала в країну 128 млн доларів, стала сьомим за величиною інвестором в Португалії.¹⁰³ Ці дані свідчать насамперед про покращення співпраці, оскільки цей показник зріс. Більш того дані за січень-липень 2012 р. свідчать, що португальські інвестиції в Бразилії перевищили 362 млн дол.¹⁰⁴

Хоч показники торгівлі між державами у 2014-2016 роках були нестабільними та постійно коливались, потік інвестицій за цей період зріс, що

<https://investexportbrasil.dpr.gov.br/arquivos/Publicacoes/ComoExportar/CEXPortugal.pdf> (last accessed: 02.11.2021)

¹⁰¹ Там само

¹⁰² Setor de Promoção Comercial (SECOM). *Ministério das Relações Exteriores*. URL: http://lisboa.itamaraty.gov.br/pt-br/assuntos_comerciais.xml (last accessed: 06.11.2021)

¹⁰³ Visita do Ministro das Relações Exteriores, Antonio de Aguiar Patriota, a Portugal. *Governo Federal*. 31 May 2016. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-do-ministro-das-relacoes-exteriores-antonio-de-aguiar-patriota-a-portugal-lisboa-10-e-11-de-abril-de-2013 (last accessed: 06.11.2021)

¹⁰⁴ Visita ao Brasil do Ministro dos Negócios Estrangeiros de Portugal. *Governo do Brasil*. 06 September 2012. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-ao-brasil-do-ministro-dos-negocios-estrangeiros-de-portugal-paulo-portas-sao-paulo-e-brasilia-3-a-8-de-setembro-de-2012 (last accessed: 09.11.2021)

зробило Бразилію найбільшим іноземним інвестором. Країна була сьомим за величиною іноземним інвестором у Португалії у 2016 році, з часткою 2,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій. Більше того, у 2016 рік бразильський ринок був четвертим за величиною місцем призначення португальських інвестицій, які склали 2,99 млрд євро, що на 0,8% нижче рівня, зареєстрованого роком раніше¹⁰⁵.

2018 року між республіками було проведено 2 заходи, один з яких був завершений підписанням документу. У червні Бразилія та Португалія підписали угоду про посилення інноваційного співробітництва між двома країнами. Мета договору полягала в реалізації галузевого порядку денного 4.0, підвищення конкурентоспроможності країн та сприянні інтернаціоналізації компаній і стартапів¹⁰⁶. Наступна подія була у жовтні 2018 року. Бразильсько-португальська торгово-промислова палата (CCILB) організувала два семінари, один у Порто, а інший у Лісабоні, основна увага приділялась розвитку бізнесу¹⁰⁷. Завдяки прийнятим рішенням показник надходження прямих інвестицій збільшився вже до кінця 2018 р. і склав 374 млн євро.

На сьогодні у Бразилії працює близько 600 компаній з португальським капіталом. Згідно з даними від Banco de Portugal за 2019 рік потік прямих інвестицій з Бразилії становив позитивне сальдо у розмірі 445,8 млн євро, змінивши тенденцію 2018 року, року, коли спостерігався негативний рух у розмірі 454,3 млн євро. Зокрема, розглядаючи прямі інвестиції Португалії в Бразилію можна стверджувати, що у 2019 році спостерігалась позитивна тенденція у розмірі 123,9 млн євро, у порівнянні з 67,6 млн євро у 2018 році.

Сектори з найбільшою португальською присутністю у Бразилії – це туризм та готельний бізнес, енергетика, газ, електроенергія та нафта,

¹⁰⁵ Mercado brasileiro é o quarto maior destino do investimento português no exterior. *ÁFRICA 21 DIGITAL*. 22 June 2016. URL: <https://africa21digital.com/2016/06/22/mercado-brasileiro-e-o-quarto-maior-destino-do-investimento-portugues-no-exterior/> (last accessed: 09.11.2021)

¹⁰⁶ Portugal e Brasil assinam acordo de cooperação bilateral. *Correio do Povo*. 27 June 2018. URL: <https://www.correiodopovo.com.br/noticias/politica/portugal-e-brasil-assinam-acordo-de-cooperacao-bilateral-1.265729> (last accessed: 09.11.2021)

¹⁰⁷ CCILB explica negócios entre Portugal e Brasil. *Transportes & Negócios*. 6 October 2018. URL: <https://www.transportesenegocios.pt/ccilb-explica-negocios-entre-portugal-e-brasil/> (last accessed: 09.11.2021)

будівництво, нерухоме майно, консалтинг та послуги, фінанси, страхування та телекомунікації. Загальна сума португальських інвестицій у Бразилії на 2019 рік становила 3,12 млрд євро. Бразильські інвестиції в Португалії зосереджені у фінансовому секторі, нерухомості, косметичі, металообробці, туризмі, цивільному будівництві та секторі охорони здоров'я. Інвестиційний фонд Бразилії становив 3,3 млрд євро, що становить 2,3% від загального обсягу іноземних інвестицій у Португалії¹⁰⁸.

Через кризу, викликану COVID-19, глобальний потік інвестицій скоротився на 35% у 2020 році. Звичайно це відобразилось і на інвестиційному кліматі між державами. Незважаючи на збільшення товарообігу між республіками, потік інвестицій у 2020-2021 рр. поступово зменшувався. Згідно з даними CEIC Data бразильські інвестиції в Португалії на червень 2021 року становили 20,1%¹⁰⁹ її номінального ВВП, в той час, коли португальські інвестиції складали – 17,1%¹¹⁰.

В останні роки економічні відносини між Бразилією та Португалією зросли. Хоча двосторонній товарообіг зменшувався, бразильський ринок залишається одним з найбільших привабливих для іноземних туристів з Португалії, а також для інвесторів через «золоті візи» (Visa Gold), спеціальні дозволи на проживання для тих, хто інвестує не менше 500 тис. євро при купівлі нерухомості в Португалії або 1 млн євро в інших видах інвестицій, при створенні робочих місць. Найчастіше саме за цією візою найчастіше іммігрують бразильці до Португалії. Проте з 1 січня 2022 року уряд Португалії внесе зміни до правил отримання Золотої візи, збільшуючи суму, необхідну для майже всіх форм візи, а також вилучить Лісабон, Порту та Алгарве як регіони в яких мають право купувати нерухомість іноземці. Таке рішення має

¹⁰⁸ Setor de Promoção Comercial (SECOM). *Ministério das Relações Exteriores*. URL: http://lisboa.itamaraty.gov.br/pt-br/assuntos_comerciais.xml (last accessed: 06.11.2021)

¹⁰⁹ Brazil Investment. *CEIC Data*. 2021. URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/brazil/investment--nominal-gdp> (last accessed: 11.11.2021)

¹¹⁰ Portugal Investment. *CEIC Data*. 2021. URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/portugal/investment--nominal-gdp> (last accessed: 11.11.2021)

на меті залучити більше інвестицій та людей у сільські райони та менші міські центри.

Ще один спосіб інвестування в країну, який стає все більш популярним у 2021 році, це інвестиційні фонди. Ринок фондів регулюється, що робить його більш безпечним варіантом для міжнародних інвесторів, оскільки менеджер фонду, депозитарій та Комісія ринку цінних паперів (CMVM) контролюють весь процес. Прихід пандемії та неможливість виїзду за кордон змусили інвесторів уважніше придивитися до цього типу способу, оскільки зацікавленій стороні нема потреби їхати в країну, щоб дізнатися, куди вони інвестують. Мінімальна сума для інвестування у фонд, який відповідає вимогам португальської «Золотої візи», становить 350 000 євро, однак у січні 2022 року сума зростає до 500 000 євро¹¹¹.

Технології та стартапи також заслуговують на особливу увагу. Уряд Португалії пропонує особливий тип візи для підприємців під назвою «Startup Visa». Таким чином, країна полегшує доступ підприємцям в цій сфері, які хочуть відкрити свій бізнес в Португалії¹¹².

З метою стимулювання відкриття нових видів бізнесів та розвитку економіки Португалія у другій половині 2021 року відкрила програму «Португалія 2030» інвестування субсидій для інтернаціоналізації компаній на португальському ринку. Програма має кілька напрямків як для початку проєктів, так і для розширення компанії по всьому світу. Кількість бразильських компаній, які роблять ставку на інтернаціоналізацію, все ще невелика в порівнянні із загальною кількістю національних організацій, що діють в країні, але спостерігається тенденція до зростання інвестицій на міжнародному ринку¹¹³.

¹¹¹ Mesmo com pandemia, brasileiros levam negócios e investimentos para Portugal. *Jornal Mundo Lusíada*. 04 October 2021. URL: <https://www.mundolusiada.com.br/comunidade/mesmo-com-pandemia-brasileiros-levam-negocios-e-investimentos-para-portugal/> (last accessed: 09.11.2021)

¹¹² Cechella C. OS INVESTIMENTOS DAS GRANDES EMPRESAS BRASILEIRAS EM PORTUGAL: PERFIL E MOTIVAÇÕES. *Ipea*. 05 June 2011. URL: http://repositorio.ipea.gov.br/bitstream/11058/5578/1/BRU_n5_investimentos.pdf (last accessed: 09.11.2021)

¹¹³ Mesmo com pandemia, brasileiros levam negócios e investimentos para Portugal. *Jornal Mundo Lusíada*. 04 October 2021. URL: <https://www.mundolusiada.com.br/comunidade/mesmo-com-pandemia-brasileiros-levam-negocios-e-investimentos-para-portugal/> (last accessed: 09.11.2021)

Отже, Бразилія та Португалія мають одні з найтісніших інвестиційних відносин у світі. Бразильських інвесторів приваблюють сильні економічні основи Португалії, її членство в Європейському союзі та інфраструктура. Інвестиційні потоки республік протягом 1998-2019 не були стабільними, проте мали позитивну динаміку. Варто зазначити, що в цьому контексті важливе значення має стан економічних відносин з огляду на їх тісний зв'язок. Значно вплинув на надходження інвестицій також COVID-19. До червня 2021 року простежувалося зменшення інвестицій. Проте є багато програм, які зосереджені на покращенні інвестиційної діяльності, а саме: «Visa Gold», «Startup Visa», та «Португалія 2030».

2.3 Співробітництво в рамках МЕРКОСУР-ЄС

З часів адміністрації Жосе Сарні МЕРКОСУР був одним із пріоритетів бразильської дипломатії. Союз був заснований 26 березня 1991 року Бразилією, Аргентиною, Уругваєм та Парагваєм. Відносини між Європейським Союзом (ЄС) та МЕРКОСУР почалися майже відразу після його створення. Таке швидке зближення можна пояснити збільшенням уваги Європи до Латинської Америки після приєднання Іспанії та Португалії до ЄС у 1986 році. Уряди країн відігравали важливу роль у включенні Латинської Америки в європейський порядок денний. Проте, зростаючий інтерес ЄС до Латинської Америки та МЕРКОСУР, що формувався, був викликаний, перш за все, значними геополітичними та геоекономічними змінами.

Всього через місяць після створення блоку 29 квітня 1991 року відбулася перша зустріч міністрів закордонних справ МЕРКОСУР та ЄС, а наступного року відбулася ще одна зустріч. В результаті цих зустрічей МЕРКОСУР та ЄС 25 травня 1992 р. підписали Угоду про міжінституційне співробітництво. А згодом, у 1995 році укладено рамкову угоду про співпрацю з ЄС. Наступним кроком мало бути підписання угоди про вільну торгівлю, проте цей процес затягнувся на 20 років. Причиною такого стану речей було повне відкриття

МЕРКОСУР для промислового імпорту, якого вимагав ЄС та відкриття ринку ЄС для сільськогосподарської продукції з МЕРКОСУР.

Намагання Бразилії підтримувати відносини між Латинською Америкою та ЄС було продемонстровано на VII саміті Бразилія-Португалія 2004 року, коли колишній президент Луїс Інасіу Лула да Сілва заявив, що партнерство між країнами відіграє центральну роль у майбутніх відносинах між Європейським Союзом, Латинською Америкою та Карибським басейном. Тому Бразилія розраховує на те, що Португалія підпише угоду про асоціацію МЕРКОСУР-ЄС»¹¹⁴.

Переговори зупинилися в серпні 2004 року, коли стало зрозуміло, що вони не будуть завершені у відведений термін (жовтень 2014 року), оскільки жодна зі сторін не була готова рухатися вперед в обговоренні ключових питань. А ні ЄС не був готовий до подальшого відкриття свого аграрного ринку та скорочення субсидій для цього сектору, а ні МЕРКОСУР не хотів погодитися з ЄС у питаннях відкриття промислового сектору та державних закупівель.

Хоча відносини ЄС та МЕРКОСУР не зазнали повної зупинки, оскільки політичний та економічний діалог тривав, до 2010 року жодних суттєвих ініціатив щодо обговорення основних питань не було. В травні 2010 року відбувся саміт ЄС-Латинська Америка в Мадриді, у результаті якого відносини на деякий час активізувались у вигляді збільшення товарообігу між блоками. Проте до 2016 року суттєвого прогресу не було досягнуто.

У травні 2016 року переговорний процес між двома блоками відновився. Через три роки, після 39 раундів переговорів, 28 червня 2019 року обидві сторони досягли домовленості щодо змісту ЗВТ¹¹⁵. Через два місяці, у серпні 2019 року, були також завершені переговори з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія).

¹¹⁴Mendonça, P. M. da S. As relações comerciais brasileiras: Portugal, um importante mercado?. *Dissertação de mestrado, Iscte - Instituto Universitário de Lisboa*. 14 December 2017. URL: https://repositorio.iscte-iul.pt/bitstream/10071/15572/4/master_pamella_silva_mendonca.pdf (last accessed: 06.11.2021)

¹¹⁵Nolte D. Neto C. C. R. MERCOSUR AND THE EU: THE FALSE MIRROR. *SciELO*. 28 June 2021. URL: <https://www.scielo.br/j/ln/a/9Msq5gFqccKCBxWL9zDFDps/> (last accessed: 11.11.2021)

Торговельна угода проходить юридичну експертизу і має затвердитись Європейським парламентом та національними парламентами чотирьох країн МЕРКОСУР, перш ніж розпочнеться процес впровадження. Проте прогрес призупинився майже на два роки та зараз поки неясно коли та чи взагалі ця угода буде ратифікована. Офіційний представник МЕРКОСУР виступив з терміновим закликом до набуття чинності угоди, стверджуючи, що затримка поставить під загрозу потенційні можливості для бізнесу країн. Тим часом ЄС почав відсторонено ставитись до Угоди, оскільки все більше країн-членів висловлюють серйозні застереження щодо ратифікації через проблеми пов'язані зі сферами сільського господарства та навколишнього середовища.

Захисники угоди вважають, що екологічні проблеми є маскою європейського протекціонізму. Португалія та Іспанія були двома основними прихильниками ратифікації документу. Португалія назвала укладення угоди пріоритетом свого головування у справах ЄС, стверджуючи, що на карту поставлена довіра до Європи. Португалія взяла на себе тимчасове головування в Раді ЄС у першій половині 2021 року. Іспанія також лобіювала прийняття угоди. У 2010 році вона виступила з ініціативою прискорити угоду, а у 2019 році дала останній поштовх до її укладення. Прем'єр-міністр Педро Санчес закликав Європейську комісію рухатися вперед і розморожувати прогрес щодо пакту МЕРКОСУР. Через їхні мовні та культурні зв'язки з Південною Америкою, ймовірно, вони будуть одними з найбільших прихильників угоди.

Однак, попри зусилля Португалії та Іспанії, майбутні вибори в Німеччині та Франції можуть уповільнити ратифікацію через вплив французьких фермерів у політичній системі, а партії зелених стають все більш впливовими в Німеччині та Франції. Президент Франції Еммануель Макрон виступає проти ратифікації угоди, стверджуючи, що вона несумісна з екологічними цілями ЄС. Однак, враховуючи те, що Франція регулярно висловлювала занепокоєння з приводу ризику зростання експорту південноамериканської сільськогосподарської продукції до Європи, а також традиційного протекціонізму цих країн у сільському господарстві,

прихильники угоди ставлять під сумнів, чи справжня турбота Макрона полягає в Амазонії чи в інтересах могутніх держав.

Через великий інтерес з боку автомобільної та хімічної промисловості Німеччини, країна спочатку була особливо зацікавлена в підписанні Угоди. Позиція Німеччини дещо змінилася влітку 2020 року після лісових пожеж в Амазонії, однак, адміністрація Меркель залишається відданою угоді. Міністр закордонних справ Німеччини Гайко Маас запевнив, що вони хочуть, щоб угода була здійснена, і висловив тверде переконання у необхідності продовження діалогу між двома блоками. Однак, зростаюча підтримка німецької зеленої партії, яка виступає проти торгової угоди, може уповільнити ратифікацію¹¹⁶. Більше того уряди держав-членів ЄС та парламенти хочуть, щоб країни МЕРКОСУР підписали додаткові екологічні статті. Бразилія цю ініціативу підтримала¹¹⁷.

Якщо угода ратифікується, МЕРКОСУР зніме мита на 91% товарів, що імпортуються з ЄС. Натомість ЄС звільнить від мит 95% товарів, імпортованих з МЕРКОСУР, а також 83% імпорту сільськогосподарської продукції. Для полегшення торгівлі послугами, яка, як очікується, буде зростати швидше у світі після COVID-19, Угода включила положення, які зменшують нетарифні торгові бар'єри. Обидві сторони спростять свої митні процедури та посилять співпрацю щодо стандартів і технічних регламентів, забезпечуючи більшу юридичну визначеність та рівність. Крім того, договір підтримує лібералізацію державних закупівель обома сторонами. Досі країни МЕРКОСУР не надавали третім країнам доступ до своїх публічних тендерів. Фірми ЄС стануть першими компаніями, які не входять до МЕРКОСУР, проте матимуть доступ до цих процесів.

¹¹⁶ Hartmann F. EU-Mercosur Free Trade Agreement. *Real Instituto Elcano*. 25 May 2021. URL: <https://blog.realinstitutoelcano.org/en/eu-mercursosur-free-trade-agreement/> (last accessed: 13.11.2021)

¹¹⁷ Spigariol A. Top EU diplomat praises climate commitments crucial to Mercosur deal. *The Brazilian Report*. 04 November 2021. URL: <https://brazilian.report/liveblog/2021/11/04/eu-diplomat-climate-mercursosur-deal/> (last accessed: 13.11.2021)

Отже, угода ЄС-Меркосур є найбільшою торговельною угодою, яка передбачає посилення двосторонньої торгівлі та економічної інтеграції між двома регіонами. Вона передбачає скасування торговельних тарифів між двома областями, а також включення положень, які сприяють торгівлі послугами та лібералізації процесів державних закупівель.

Переговори ЄС та МЕРКОСУР щодо міжрегіональної угоди про асоціацію просувались повільно і зіткнулися з великою кількістю перешкод. Проте, досягнення домовленостей у 2019 році все-таки показали цілеспрямованість держав, хоча перед блоками все ще стоїть питання ратифікації.

Висновки до розділу 2

З 1990-х і настанням ХХІ століття розпочалась нова сторінка економічних відносин між Португалією та Бразилією. Цей процес чітко пов'язаний із більшим загальним обігом товарів і послуг, а також факторами, які були спричинені глобалізацією та регіональною інтеграцією. Створення нових організацій, проведення зустрічей та самітів, підписання договорів є одними з найважливіших елементів, які дозволяють підтримувати та покращувати ці відносини між Бразилією та Португалією на високому рівні.

За останні два десятиліття економічні відносини між Португалією та Бразилією розвивалися та зміцнювалися у кількох напрямках, зокрема в торгівлі та інвестиціях. Бразилія та Португалія, не є основними партнерами в експорті та імпорті. Проте, на сьогодні товарообіг Бразилії та Португалії перевищує 500,5 мільйона доларів лише за перші дев'ять місяців 2021 року. Враховуючи проведений аналіз економічного діалогу республік, прогрес є очевидним з року в рік. Адже за останні роки вони досягли значного зростання торгівлі і цей показник продовжує збільшуватись. Зокрема, слід виділити роль португальських та бразильських інвестицій, потік яких також з роками зріс, а також важливість відкриття нових програм для залучення інвестицій в країни. Враховуючи кількість вже наявних португальських програм, є можливість

зростання бразильських інвестицій, що призведе до того, що Бразилія може стати основним інвестором Португалії.

Варто також зазначити важливість співпраці цих двох держав у контексті прийняття Угоди про асоціацію між ЄС-МЕРКОСУР, що дозволило покращити торгівлю та інвестиції. У 2019 році завершилися переговори про створення спільної зони вільної торгівлі, які тривали з 2000-го року. Наразі прийняття угоди парламентами призупинилося, що свідчить про те, що країни, поки що не готові до універсального співробітництва та мають деякі застереження щодо розширення своїх ринків постачання в такому напрямку.

РОЗДІЛ 3. СПІВРОБІТНИЦТВО У ВІЙСЬКОВІЙ ТА БЕЗПЕКОВІЙ СФЕРАХ

3.1 Співробітництво у військовій сфері.

Не менш важливим для Бразилії та Португалії є і співробітництво у військовій сфері. Португалія має великий досвід у військовому управлінні, великий технічний потенціал та підтримку з боку ЄС. У Португалії були створені установи для досягнення демократичного цивільного контролю та військової ефективності, в основному, міжнародної миротворчої та гуманітарної допомоги. Натомість у Бразилії не було спершу ні інститутів, які забезпечують демократичний цивільний контроль, ні значної військової сили. Тому співробітництво з Португалією в цій сфері відіграло і відіграє особливу роль для Бразилії.

Бразилія та Португалія мають декілька каналів діалогу, проте найважливішим є співпраця у рамках CPLP. Згідно зі Статутом CPLP та угод прийнятими учасниками, співпраця у цьому напрямку передбачає низку форумів для проведення політичного діалогу: форуми міністрів внутрішніх справ, засідання Ради національних командувачів, національних директорів, президентів громадського порятунку та цивільного захисту, національних директорів громадської безпеки, національних директорів виправних, пенітенціарних служб, національних директорів з питань міграції, іноземців та кордонів¹¹⁸.

У 2002 році в рамках IV Конференції глав держав і урядів CPLP було схвалено перегляд Статуту CPLP, який розширив сфери співробітництва з п'яти до дванадцяти, додавши до них сферу оборони. Розширення секторів співпраці свідчить про консолідацію та поглиблення обміну інформації між державами-членами CPLP. В тому ж році CAE/CPLP¹¹⁹ вперше очолив (2002)

¹¹⁸ Statuts de la Communauté des pays de langue portugaise. 1996. URL: <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amsudant/CPLP-statuts.htm> (last accessed: 13.11.2021)

¹¹⁹ CAE/CPLP - аналітичний центр працює шляхом розробки досліджень, які дають змогу оновлювати та застосовувати доктрини та процедури у сфері оборони.

генерал Домінгос Салазар Мануель де Мосамбік. Починаючи з 2012 року, португалець Франсіско Азеведо взяв на себе керівництво Центром. Важливо підкреслити, що Португалія відіграла дуже важливу роль на початку співпраці в галузі оборони, оскільки вона була організатором зустрічей. У 2015 році було затверджено Статут Центру, в якому встановлено, що директор призначається по ротації в алфавітному порядку кожною з держав-членів CPLP на трирічний термін без можливості поновлення.

Поглиблення співробітництва у сфері оборони та безпеки потребувало вироблення загальних і формалізованих орієнтирів. Під час свого правління Лула да Сілва розширив межі співпраці у цій сфері. Так, у 2006 р. під час «Саміту десятиліття» було підписано Протокол про співробітництво CPLP у сфері оборони. Маючи на меті систематизувати заходи, які необхідно виконувати, створити спільну платформу знань з питань військової оборони, сприяючи таким чином розвитку внутрішніх можливостей для зміцнення Збройних Сил держав Співдружності. У документі визначено шість органів у сфері оборони CPLP та визначено їх функціонування. Крім того, Протокол визначає основні вектори та настанови співпраці.

Цей документ став одним з найважливіших в історії співробітництва, адже визнає необхідність військової співпраці і підтверджує повагу до національних суверенітетів і політичної незалежності кожної держави, зазначивши, що мир і безпека мають першорядне значення для партнерства¹²⁰. Документ можна розглядати також як символічний знак для організації, оскільки він вказував, що CPLP через десять років після його створення рухалося до розширення своїх цілей¹²¹.

Протокол 2006 року також спонукав до створення документа «Ідентичність CPLP у сфері оборони», затвердженого у 2015 році міністрами

¹²⁰ Prazeres F. O Brasil e a CPLP: oportunidade a ser ainda mais explorada. *DefesaNet*. 2019. January 4. URL: <http://www.defesenet.com.br/pensamento/noticia/31646/O-Brasil-e-a-CPLP--oportunidade-a-ser-ainda-mais-explorada/> (last accessed: 14.11.2021)

¹²¹ Resolução da Assembleia da República. 2013. URL: <https://dre.pt/pesquisa/-/search/497464/details/maximized> (last accessed: 13.11.2021)

оборони та ратифікованого в тому ж році Радою міністрів CPLP. Важливим аспектом в документі є реальне уявлення про особливості CPLP у сфері оборони, зокрема регіональне включення країн-членів, що стимулює покращення співпраці всередині CPLP. Зміни мали на меті задовольнити потребу у створенні нових форумів та ініціатив, таким чином, були створені Форум військової охорони здоров'я CPLP та Морська конференція CPLP. Також заслуговує на увагу доповнення до статті 4 Протоколу про надання підтримки населенню в ситуаціях катастроф, стихійних чи техногенних катастроф, а також у боротьбі з іншими невійськовими загрозами та ризиками¹²².

CPLP ініціювало Інтегровану програму обміну для військової підготовки» (PIIFM). Ідея створення стратегічної програми виникла у 1999 році і після певних роздумів було вирішено розробити спільну політику обміну щодо військової підготовки. У 2001 році міністри оборони CPLP затвердили цю політику, тим самим створивши основу для PIIFM. Його цілі включали формування та підготовку невеликого підрозділу для розгортання в гуманітарних та миротворчих місіях, створення основи для спільного застосування військових доктрин і процедур, а також отримання взаємної вигоди від наявних у Співдружності можливостей навчання. Інтегрована програма була започаткована у 2004 році, у перший рік пропонуючи 856 вакансій на курсах військової підготовки та стажування¹²³.

Створення Центру підготовки інструкторів у миротворчих операціях обговорювалося під час зустрічей міністрів оборони у 2008 та 2009 роках. Проєкт ще не було реалізовано, що свідчить про відсутність динаміки в рішеннях організації, це свідчить лише про волю держав розширити майбутні

¹²² Rizzi K. Cruzichi I. *Cooperação em Defesa na CPLP: avanços e desafios do Brasil no Atlântico Sul*. Universidade Federal de Santa Maria. 8 November 2019. URL: <https://www.erabedsul2019.abedef.org/arquivo/downloadpublic?q=YToyOntzOjY6InBhcmFtcyI7czoNDoiYToxOntzOjEwOiJJRF9BUlFVSzZPIjtzOjM6IjxxMCI7fSI7czo0OiJoIjtzOjMyOiI4OWU1MDY4MGY2ZDFiY2JlMjZjZWZYTQyZWE3NDZhNyI7fQ==> (last accessed: 14.11.2021)

¹²³ Herpolsheimer J. *Security Cooperation in the Community of Portuguese-Speaking Countries (CPLP)*. ResearchGate. August 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/344173903_Security_Cooperation_in_the_Community_of_Portuguese-Speaking_Countries_CPLP_Master's_Thesis_Leipzig_Leipzig_University (last accessed: 14.11.2021)

можливості Співдружності. Ще однією з останніх ініціатив, Регламент якої був затверджений у 2017 році на XVIII нараді міністрів оборони CPLP, був Оборонний коледж CPLP (CPLP Defense College), спеціалізований форум для підготовки та навчання в галузі оборони для військових та державних службовців країн-членів CPLP¹²⁴. Метою є сприяння згуртованості між сторонами, щоб сприяти співробітництву та науковому обміну, таким чином зміцнюючи розбудову військових структур.

Подальшою діяльністю, також згаданою в Протоколі оборони, є «Військово-медичні зустрічі» (МНМ) та «Військово-спортивні ігри CPLP» (MSG). МНМ було створено в 1998 році на основі наявних бразильсько-португальських зустрічей з питань військової медицини. Перша зустріч відбулася в 1999 році в Лісабоні. До 2013 року таких зустрічей було 16. З травня 2013 року зустрічі були замінені Форумом військової охорони здоров'я CPLP, який складається з військових фахівців з охорони здоров'я країн-учасниць CPLP і призначений для сприяння стратегічної та оперативної співпраці між військовими службами держав-членів¹²⁵. Цей Форум спрямований на зміцнення зв'язків професійного співробітництва у різних сферах охорони здоров'я, сприяючи підвищенню ефективності запобігання та боротьби з тяжкими хворобами та їхніми нетиповими формами. Мета полягає у створенні та стимулюванні простору для обговорення та обміну знаннями, забезпечуючи більш ефективне та дієве співробітництво в оперативній сфері між різними військовими службами охорони здоров'я. Питання охорони здоров'я є надзвичайно важливе для армії, адже солдати повинні отримувати належну медичну допомогу, тим більш вони повинні мати захист від простих хвороб аби це не заважало здійсненню операцій. 15 та 16 листопада 2018 р. у

¹²⁴ Там само.

¹²⁵ Мукосій Т. Бразильсько-португальське співробітництво у безпековій і військовій сферах. *Науковий блог НаУ «Острозька Академія»*. 10 червня 2020. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2020/%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82/> (дата доступу: 14.11.2021)

Лісабоні відбувся XVIII Форум військової охорони здоров'я CPLP, де основними темами для обговорення був аналіз та обговорення викладання екстрених бойових прийомів, навчання з авіаційної медицини та аеромедичної евакуації, логістики, профілактичної медицини та охорони здоров'я¹²⁶. Ідея MSG також виникла ще на першій зустрічі в 1998 році, а у 2004 році міністри оборони затвердили відповідні положення щодо проведення. Проте саме проведення ігор так і не відбулись¹²⁷.

Найбільш виразним аспектом зміцнення діалогу Співдружності в цій сфері є навчання «FELINO», які почалися у 2000-х рр. Вони становлять спільну та об'єднану оперативну групу (FTCC) між Збройними силами (FFAA) дев'яти держав CPLP, що проводяться на території членів. Навчання «FELINO» має на меті створити спільну військову доктрину та забезпечення підготовку кадрів, щоб створити багатонаціональний батальйон, який діятиме в рамках операцій миру та гуманітарної допомоги в рамках CPLP або під егідою ООН. Перші два відбулися в Португалії, а з 2004 року місце проведення змінювалось. Зараз навчання проводяться на щорічній основі за участю різних секторів Збройних Сил, чергуючи теоретичні навчання з навчаннями у польових умовах, при цьому другі проводяться лише в Анголі, Бразилії та Португалії.

Вперше навчання «FELINO» було проведена у 2006 році. Згодом, 17 вересня 2013 року розпочалась наступна операція «FELINO», яка тривала до 27 вересня на узбережжі Еспіриту-Санто. У ній взяло участь близько 1 тис. бразильських та португальських військовослужбовців з військово-морського флоту, армії і військово-повітряних сил, а також сили інших країн-учасниць CPLP (Ангола, Кабо-Верде, Мозамбік, Сан-Томе і Прінсіпі і Східний Тимор). Військовослужбовці з різних країн отримали досвід проведення та підготовки

¹²⁶ XVIII Encontro de Saúde Militar decorre em Lisboa. *CPLP*. 15 November 2018. URL: <https://www.cplp.org/id-4447.aspx?Action=1&NewsId=8068&M=NewsV2&PID=10872> (last accessed: 14.11.2021)

¹²⁷ Herpolsheimer J. Security Cooperation in the Community of Portuguese-Speaking Countries (CPLP). *ResearchGate*. August 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/344173903_Security_Cooperation_in_the_Community_of_Portuguese-Speaking_Countries_CPLP_Master's_Thesis_Leipzig_Leipzig_University (last accessed: 14.11.2021)

військових операцій як на суші, так і на морі¹²⁸. Одна з наймасштабніших операцій «FELINO» була проведена з 18 по 29 вересня 2017 року в місті Резенде (штат Ріо-де-Жанейро, Бразилія). Останні навчання «FELINO» були з 9 по 27 вересня 2019 року в Кабо-Ледо, Ангола¹²⁹. Наступні навчання мали відбутись у 2021 році, проте ніяких заяв, прес-релізів та новин опубліковано не було, хоча згідно з португальськими даними щодо бюджету Міністерства національної оборони на 2021 рік, гроші на підтримку навчань мали виділитись¹³⁰. Участь Бразилії та Португалії в цих операціях приносить нові можливості для співпраці та показує те, що країни здатні захищати свої інтереси, суверенітет і працювати з іншими країнами для вирішення питання глобальної безпеки.

Як уже згадувалося, море є центральною темою для Співдружності, з огляду на таку важливість, з моменту свого заснування організація має постійний форум з морських справ як одну з постійних тем галузевих зустрічей міністрів. Однак, лише на початку останнього десятиліття активізувалось обговорення у сфері морського співробітництва. Найвиразнішим документом є «Стратегія CPLP про співробітництво на океанах», затверджена у 2010 році під час 1-ї наради міністрів морських справ Співдружності. Ініціатива чітко продемонструвала необхідність посилення морського співробітництва, шляхом оперативної сумісності та спільного використання ресурсів, а також обміном знаннями та інформацією, особливо між військово-морськими та повітряними підрозділами CPLP¹³¹. Таким чином, морське співробітництво розуміється як стратегічний елемент організації,

¹²⁸ Felino Exercise. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Felino_Exercise (last accessed: 14.11.2021)

¹²⁹ Exercício Conjunto e Combinado Felino 2019 em Angola. *COTER*. 2019. URL: <http://www.coter.eb.mil.br/index.php/noticias-do-coter/635-exercicio-conjunto-e-combinado-felino-2019-em-angola> (last accessed: 14.11.2021)

¹³⁰ ORÇAMENTO DO ESTADO 2021. *República Portuguesa*. 2021. URL: <https://app.parlamento.pt/webutils/docs/doc.pdf?path=6148523063446f764c324679626d56304c334e706447567a4c31684a566b786c5a793950525338794d4449784d6a41794d4445774d5449765247396a6457316c626e527663314e6c6447397959576c7a4c7a516c4d6a41744a544977546d3930595355794d455634634778705932463061585a684a544977543055794d4449784a5449774c5355794d45526c5a6d567a595355794d45356859326c76626d46734c6e426b5a673d3d&fich=4+-+Nota+Explicativa+OE2021+-+Defesa+Nacional.pdf&Inline=true> (last accessed: 14.11.2021)

¹³¹ Bernardino L. A new strategic vision for the Defense cooperation in the CPLP. *Centro de Estudos Internacionais (CEI-IUL)*. 26 September 2020. URL: https://caecplp.org/wp-content/uploads/2021/06/A-new-strategic-vision-for-the-cooperation-in-Defence-on-CPLP_Ingles_Portugues_-26Sept20_CAE_CPLP.pdf (last accessed: 14.11.2021)

хоча, за словами Луїса Бернардіно, підполковника португальської армії та професора кафедри міжнародних відносин у Військовій академії в Лісобоні, співробітництво у військово-морському секторі та морській безпеці визначено Співдружністю як найбільш занедбані сфери у сфері оборони та безпеки. Адже, що стосується Південноатлантичного регіону, Бразилія є єдиною країною CPLP, яка має засоби для ефективнішого нагляду за безпекою своєї зони мореплавства. Серед останніх заходів в цій сфері особливо важлива була V Конференція ВМС CPLP у 2018 році, що відбулася у Військово-морській школі Ріо-де-Жанейро¹³².

Щодо відносин у двосторонньому форматі, то до 2010 року були лише поверхневими та регулювались загальним документом про співробітництво 2000 року. 5 жовтня 2010 року була прийнята «Угода Федеративної Республіки Бразилії та Португальської Республіки про співробітництво в галузі оборони». Ця угода спрямована на зміцнення зв'язків професійного співробітництва у сферах досліджень і розробок, купівлі оборонних товарів і послуг та матеріально-технічного забезпечення, обмін знаннями та досвідом, набутими у сфері операцій, а також проведення міжнародних миротворчих операцій. Договором також передбачається здійснення зустрічей делегацій високого рівня до цивільних та військових установ, а також зустрічі військового флоту¹³³.

На початку 2015 року бразильський флот спільно з військово-морськими флотами Португалії, Німеччини, Бельгії, США інших країн, брав участь у спільній міжнародній операції з підготовки африканських військовослужбовців до патрулювання Гвінейської затоки. Це було п'яте проведення операції Obangame Express, де вдруге брали участь бразильські

¹³² Rizzi K. Cruzichi I. *Cooperação em Defesa na CPLP: avanços e desafios do Brasil no Atlântico Sul*. Universidade Federal de Santa Maria. 8 November 2019. URL: <https://www.erabedsul2019.abedef.org/arquivo/downloadpublic?q=YToyOntzOjY6InBhcmFtcyl7czoNDoiYToxOntzOjEwOiJJRF9BUiFVSZVZPIjtzOjM6IjxxMCI7fSI7czo0OiJoIjtzOjMyOiI4OWU1MDY4MGY2ZDFiY2JlMjZjZWZYTQyZWE3NDZhNyI7fQ==> (last accessed: 14.11.2021)

¹³³ ACORDO ENTRE A REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL E A REPÚBLICA PORTUGUESA SOBRE COOPERAÇÃO NO DOMÍNIO DA DEFESA. 2010. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2007-2010/2010/decreto/D7329.htm (last accessed: 02.11.2021)

військово-морські сили. На ці військові навчання Бразилія направила корабель «Амазонас» (NPaOc Amazonas) з бригадою 94 солдатів на борту. Місії проводяться щорічно і зосереджуються на підвищенні безпеки морського транспорту проти піратства, незаконного рибальства та контрабанди наркотиків і зброї в регіоні¹³⁴.

Концепція стратегічної оборони Португалії 2013 року передбачала: «... що зростання торговельного обігу у майбутньому спричинить зближення узбережних країн Півночі та Півдня, щоб гарантувати спільну безпеку та мир»¹³⁵. Як наслідок, 9 лютого 2017 р. відбулася зустріч міністрів закордонних справ у Португалії у м. Порто, де відбулось підписання «Угоди про співпрацю у сфері оборони» та обговорення активізації спільних зусиль у розвитку оборонно-промислового комплексу (ОПК) держав. Рауль Юнгман, міністр оборони Бразилії, підкреслив, що ця ініціатива збільшить обсяги експорту бразильських товарів до європейського ринку, а також забезпечить спільні стратегічні військові операції, такі як підтримка миру в Південній Атлантиці, що сприятиме покращенню якості військового потенціалу. Угода передбачає об'єднання секторів бразильських і португальських урядів і підприємців для створення механізмів, що розширюють можливості бізнесу.

Згодом, 7 листопада 2018 року, були проведені переговори щодо придбання Португалією літаків КС-390 та розширення співпраці в авіаційній сфері, що є важливим елементом оборони, захисту та безпеки країни¹³⁶. Також двома роками раніше (2016) у квітні бразильська армія отримала перший

¹³⁴ Marinha participa de operação internacional para capacitar países africanos no patrulhamento do Golfo da Guiné. *Governo Federal*. 30 April 2015. URL: <https://www.gov.br/defesa/pt-br/centrais-de-conteudo/noticias/ultimas-noticias/marinha-participa-de-operacao-internacional-para-capacitar-paises-africanos-no-patrulhamento-do-golfo-da-guine> (last accessed: 14.11.2021)

¹³⁵ Brasil e Portugal: contributos para uma parceria estratégica tendente a uma presença mais ativa dos dois países no cenário internacional. *Instituto de estudos superiores militares curso de estado-maior conjunto*. 2014. URL: https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/10088/1/MAJ_Corbari_TII_Brasil%20e%20Portugal.pdf (last accessed: 19.11.2021)

¹³⁶ Мукосій Т. Бразильсько-португальське співробітництво у безпековій і військовій сферах. *Науковий блог НаУ «Острозька Академія»*. 10 червня 2020. URL: <https://naub.ua/2020/%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82/> (дата доступу: 14.11.2021)

електромобіль, які є частиною пілотного проекту енергетичної безпеки спроектованого разом з португальською стороною. Система Mob-i була розроблена португальською технологічною компанією CEiiA у партнерстві з технологічним парком Itaipú. Система дозволяє контролювати розташування автомобіля, швидкість, переміщення та зменшення кількості викидів CO₂. Цей процес дозволить заощадити приблизно 30 000 дол. на армію на місяць¹³⁷.

Отже, співпраця у військовій сфері є дуже важлива оскільки обидві країни мають великий досвід та технічні ресурси. Варто також зазначити, що співробітництво не обмежується лише двостороннім діалогом. Важливе значення має CPLP (Співдружність португаломовних країн), дяка є платформою реалізації ініціатив у військовій сфері. Основними елементами взаємодії у цій сфері є обмін досвідом та інформацією і проведення військових операцій. Також існують ініціативи щодо скликання постійних комісій на конференціях між флотами раз на два роки, спільні навчання в Південній Атлантиці, курси та стажування, а також програми обміну між військовими та цивільними. Основоположними документами співробітництва в рамках CPLP є Статут CPLP, Протокол про співробітництво CPLP у сфері оборони, «Ідентичність CPLP у сфері оборони», «Стратегія CPLP про співробітництво на океанах», а у двосторонньому діалозі: «Угода Федеративної Республіки Бразилії та Португальської Республіки про співробітництво в галузі оборони» (2010, 2017).

3.2 Співпраця у сфері безпеки

Співробітництво в області безпеки є життєво важливим елементом взаємин Бразилії та Португалії та має тісних зв'язок з військовою сферою. Найчастіше такі питання розглядаються в рамках Співдружності португаломовних країн (CPLP).

¹³⁷ Exército recebe primeiro carro elétrico, parte do projeto-piloto de energia. *Governo Federal*. 26 April 2016. URL: <https://www.gov.br/defesa/pt-br/centrais-de-conteudo/noticias/ultimas-noticias/exercito-recebe-primeiro-carro-eletrico-parte-do-projeto-piloto-de-energia> (last accessed: 14.11.2021)

Майже з моменту свого створення, у 1996 році, Співдружність португаломовних країн бере участь у врегулюванні регіональних конфліктів та співпрацює у питаннях безпеки, зокрема громадської. Крім того, члени CPLP також співпрацюють у питаннях юстиції та морських справ. Також одною з головних цілей безпеки CPLP є потреба в захисті та популяризації португальської мови. Хоча це стосується перш за все питань ідентичності, деякі вчені стверджують, що існує природний зв'язок між захистом мови та питаннями національної оборони. Щодо більш конкретного рівня, вони визначили низку загроз стабільності держав-членів. Сюди входять, наприклад, міжнародний тероризм, транснаціональна організована злочинність (наприклад, незаконна торгівля людьми, зброєю та наркотиками), незаконний вилов риби, нелегальна міграція та піратство.

Одним з основних напрямків діяльності різних безпекових механізмів є обмін інформацією про національні, регіональні та міжнародні події, які становлять інтерес для потреб безпеки членів Співдружності. Крім того, члени CPLP використовують оборонні форуми, щоб інформувати один одного про події в інших міжнародних організаціях, до складу яких вони входять та які можуть бути цікавими для Співдружності. Наприклад звіти про навчання НАТО, саміти ЕКОВАС та конференції ЄС.

Державний секретар з питань цивільного захисту Хосе Мігель Медейрос відкрив 6 травня 2009 року в Лісабоні Форум співпраці для цивільного захисту в рамках CPLP¹³⁸. Схожий форум був проведений у 2012 році, основною метою якого була боротьба із загрозами та ліквідація наслідків стихійних лих¹³⁹. Протягом наступних років цей форум сприяв підняттю рівня цивільного захисту, що є основним завданням у безпеці країни. Португалія, як член ЄС,

¹³⁸ Fórum Cooperação-Ação para a Protecção Civil e Bombeiros. CPLP. 06 May 2009. URL: <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=843¤tPage=3> (last accessed: 16.11.2021)

¹³⁹ II Fórum de Ministros da Administração Interna / Interior da CPLP. CPLP. 02 November 2011. URL: <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=1766¤tPage=2> (last accessed: 16.11.2021)

безпосередньо має досвід у цьому процесі, тому співпраця щодо цієї тематики особливо важлива для країн.

26 жовтня 2015 року відбулася IV зустріч міністрів внутрішніх справ Співдружності португальських країн (CPLP) у Ділі, з метою сприяння розвитку та зміцненню відносин у сфері громадської безпеки та внутрішньої безпеки¹⁴⁰. Основними першочерговими ініціативами для втілення Бразилії та Португалії є посилення співпраці між силами безпеки та службами держав, особливо у сферах запобігання злочинності та поліцейського контролю та поглиблення обміну інформацією, знаннями та передовим досвідом для покращення та підвищення ефективності інституційних відносин, а також для полегшення оперативних процедур у разі надзвичайної ситуації¹⁴¹.

Також ще одною поширеною проблемою є безпека кордонів та нелегальна міграція. На XI засіданні Ради національних директорів із питань міграції та охорони державного кордону, яке відбулося 23 жовтня 2015 р. було обговорено питання розробки та впровадження технологічних систем для прикордонного контролю та нагляду, управління міграційними процесами, загальної стратегії безпеки проїзних документів та введення електронного паспорта в державах-членах CPLP відповідно до правил ІКАО (Міжнародна організація цивільної авіації), створення комітету експертів з Обсерваторії міграційних потоків та платформи ІТ для обміну інформацією держав CPLP у сфері міграції та охорони державного кордону. Зі свого боку уряд Португалії надав підтримку у створенні платформи та комітету.

Бразилія також співпрацює з Португалією у боротьбі з торгівлею людьми. За словами Мануеля Джармела Паулюса, директора Служби міграції та охорони державного кордону Португалії, для боротьби з торгівлею людьми уряд тісно співпрацює з владою Бразилії, зокрема проводяться спільні операції

¹⁴⁰ Ministros do Interior e Administração Interna vão reunir em Díli. *CPLP*. 19 October 2015. URL : <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=3880> (last accessed: 16.11.2021)

¹⁴¹ IV Reunião de Ministros do Interior e da Administração Interna - Comunicado de Imprensa. *CPLP*. 26 October 2015. URL : <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=3899> (last accessed: 16.11.2021)

за участі бразильських спеціалістів у Португалії. Згідно з даними майже 40% жертв торгівлі людьми в Португалії – це жінки бразильської національності, які потрапляють у сексуальну експлуатацію¹⁴².

Торгівля зброєю з кожним роком продовжує зростати, що привертає все більше уваги суспільства до себе. Ця проблема вже давно є серед пунктів порядку денного багатьох країн, зокрема і в Бразилії з Португалією. Парламентський семінар про ратифікацію та імплементацію Договору про торгівлю зброєю відбувся 18 та 19 липня 2016 року в Національній Асамблеї в Прайї, Кабо-Верде, організованою Парламентарями за Глобальні дії (PGA)¹⁴³. Основною метою договору щодо торгівлі є захист населення, адже уряди несуть відповідальність за гарантування безпеки громадянам та надання чи відмову у видачі ліцензій. Тільки держави можуть вводити припинення озброєнь або ембарго, а також забороняти розробку, виробництво та використання певних видів зброї. Ситуація спричинена зростанням світової торгівлі зброї продовжує погіршуватись. Тому цей семінар був поштовхом до підписання договору, який забезпечить зменшення постачання одиниць зброї до країн-членів CPLP. Також був розроблений План дій та обговорені конкретні заходи задля досягнення цієї мети.

Ще одним не менш важливим напрямком співпраці в безпековій сфері є протидія загрозам у кібернетичному просторі. На сьогодні кіберпростір став новим театром військових операцій та змушує змінити стратегію боротьби з загрозами. Обчислювальна техніка, електроніка та інтернет забезпечують вільний та швидкий потік інформації. II Іbero-американський форум кіберзахисту (II FIDC; Fórum Ibero-Americano de Defesa Cibernética), який проходив 23 травня 2016 року став однією із платформ співпраці. Протягом

¹⁴² Мукосій Т. Бразильсько-португальське співробітництво у безпековій і військовій сферах. *Науковий блог НаУ «Острозька Академія»*. 10 червня 2020. URL: <https://naub.ua/2020/%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82/> (дата доступу: 14.11.2021)

¹⁴³ CPLP participa em Seminário sobre Comércio de Armas. *CPLP*. 15 July 2016. URL: <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=4369> (last accessed: 16.11.2021)

чотирьох днів понад 700 експертів із 28 країн, включно з Португалією, обмінювалися досвідом щодо роботи у сфері кібербезпеки, зокрема щодо проведення національних та міжнародних операцій. Пізніше, 23-27 жовтня 2017 року в Бразилії були проведені навчання з вивчення методів та засобів виявлення вразливостей та атак в кіберпросторі, де були присутні спеціалісти з 7 країн, включаючи Португалію. Продовженням попереднього форуму став III Іbero-американський форум (III FIDC), який відбувся 15-17 квітня 2019 року у Бразилії. Ці форуми підіймають питання насамперед захисту не лише кіберпростору, але і цивільного захисту¹⁴⁴. Система, яку ми використовуємо, певним чином підтримується комп'ютерами, а це означає, що майже кожен аспект нашого життя може бути вразливим до кібервійни. Як зазначають Даранг Сандра і Брото Вардойо: «Незахищеність кіберпростору це і не захищеність громадян»¹⁴⁵.

Також одна з найбільш глобальних проблем світу є швидке та неконтрольоване поширення наркотиків. Це питання є особливе болюче для Бразилії через її розташування в Латинській Америці. Тому обговорення цієї проблеми відбувається на міжнародному рівні, в рамках CPLP та у двосторонньому діалозі з Португалією. 15 і 16 січня 2014 року відбулась I Міжнародна конференція з питань наркотичної політики CPLP. Ця ініціатива є першою з кількох зустрічей, організованих з метою розширення та посилення стратегічного співробітництва між урядами, міжнародними організаціями та організаціями громадянського суспільства в рамках політики

¹⁴⁴ Мукосій Т. Бразильсько-португальське співробітництво у безпековій і військовій сферах. *Науковий блог НаУ «Острозька Академія»*. 10 червня 2020. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2020/%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82/> (дата доступу: 14.11.2021)

¹⁴⁵ Candra D. Wardoyo B. Implementing Human Security Measures in the Cyberspace: Navigating through the Institutional and Regulatory Disarray. October 2020. URL: https://ir.fisip.ui.ac.id/wp-content/uploads/2020/10/ToPublish_vol1.no9_Human-inSecurity-in-Cyberspace_Oct20_02.pdf/ (last accessed: 29.11.2021)

наркотиків¹⁴⁶. Першими кроками у вирішенні цієї проблеми став контроль заходів, ефективна, безпечна і легкодоступна інформаційна система. Проте побачити явні результати дуже важко так як проблема вже давно вкоренилась в суспільство і якщо в близькому майбутньому і буде зменшення масштабу його, то цьому буде передувати дуже тривалий період боротьби.

Співробітництво Бразилії та Португалії у двосторонньому діалозі є також надзвичайно важливе. На даний час Бразилія перетворилася на регіональний орієнтир для латиноамериканських держав щодо питань безпеки, беручи на себе завдання моніторингу з використанням високих технологій та залученням сил поліції та військових підрозділів. Ефективна Стратегія державної політики щодо наркотиків Португалії є чудовим прикладом боротьби з наркозлочинністю. У 2019 р. Міністерство юстиції та громадської безпеки Бразилії провело переговори з Португалією щодо співпраці у боротьбі з наркотрафіком. Насамперед йшлося про створення комісій щодо стримування поширення наркотичних засобів, профілактика, робота з громадськістю, лікування наркозалежних людей і допомога в реабілітації. Варто зазначити, що Португалія наразі є ключовою країною-транзитером наркотиків, саме через неї найчастіше кокаїн потрапляє до інших європейських країн.

Новообраний президент Жаїр Болсонару, якій почав своє правління тільки 1 січня 2019, вже провів низку зустрічей, які мали важливе значення для країни у контексті співпраці Бразилії та Португалії у військовій та оборонній сферах. 5 квітня 2019 року проходила XII Латиноамериканська виставка і конференція технологій оборони і безпеки. У заході під назвою «Семінар - можливості в оборонній промисловості між Бразилією та Португалією» взяв участь президент ABIMDE Роберто Галло, голова ради директорів IDD генерал-майор Енріке Кастагера Маседо і секретар з питань оборони

¹⁴⁶ 1ª Conferência Internacional Sobre Políticas de Drogas nos PALOP. CPLP. 9 January 2014. URL: <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=3082¤tPage=2> (last accessed: 16.11.2021)

(SEPROD) Маркус Дегаут, представник міністерства оборони Бразилії. Одним з найважливіших моментів заходу було підписання угоди про наміри між країнами. За словами Роберто Галло, цей документ є початком нового етапу взаємовідносин і спільних дій між націями і оборонними галузями Бразилії та Португалії. Співпраця, обмін та активізація заходів, що становлять взаємний інтерес, є визначальними факторами для ефективних двосторонніх відносин¹⁴⁷. Наступна виставка має відбутись в 2023 році.

Отже, можна зробити висновок, що співробітництво Бразилії та Португалії у сфері безпеки має три платформи: в рамках CPLP, Іbero-американський форум кіберзахисту та двосторонній діалог. CPLP виступає, перш за все, як структура для зміцнення та спільного вирішення регіональних безпекових проблем, тому співпраця найчастіше зосереджена в рамках саме неї. Основними проблемами з якими стикаються держави-члени: акти піратства, незаконна торгівля (людьми, наркотиками, зброєю) та нелегальна міграція, на що і акцентується увага під час зустрічей та самітів. Варто зазначити також, що відносини є доволі тісними, з огляду на те, як часто відбуваються з'їзди та конференції. Іbero-американський форум кіберзахисту також має велике значення для республік у сприянні вирішенню проблем у кіберпросторі. Особлива увага також приділяється питанню наркоторгівлі. Бразилія, в силу географічного розташування, та Португалія, через статус транзитної держави, тісно співпрацюють у вирішенні незаконної торгівлі наркотичних речовин.

Висновки до розділу 3

Отже, співробітництво з питань безпеки та оборони є дуже важливе. Бразилія та Португалія зацікавлені в підтримці військової стабільності в регіоні. Обидві країни прагнуть миру та безпеки у світі, підтвердженням цього

¹⁴⁷ ABIMDE e IdD - Plataforma das Indústrias de Defesa Nacionais de Portugal assinam protocolo de intenções entre os países. *DefesaNet* . 05 April 2019. URL : [https://www.defesanet.com.br/laad2019/noticia/32500/ABIMDE-e-IdD--Plataforma-das-Industrias-de-Defesa-Nacionais-de-Portugal-assinam-protocolo-de-intencoes-entre-os-paises-/\(last accessed: 16.11.2021\)](https://www.defesanet.com.br/laad2019/noticia/32500/ABIMDE-e-IdD--Plataforma-das-Industrias-de-Defesa-Nacionais-de-Portugal-assinam-protocolo-de-intencoes-entre-os-paises-/(last%20accessed:16.11.2021))

є близько 20 підписаних договорів, здійснених зустрічей та проведених самітів як у двосторонньому форматі, так і у рамках CPLP. Адже організація визначається як багатосторонній форум для поглиблення дружби та взаємного співробітництва. Ця мотивація також пов'язана зі спільним інтересом до обміну знаннями та інформацією щодо військових та оборонних питань. Для Португалії та Бразилії це дало можливість здійснювати певний вплив у відповідних регіонах.

Спільні головні інтереси спонукали проведенню щорічних операцій, які допомагають їм обмінюватись досвідом і технологіями. Перш за все навчання «FELINO» і, меншою мірою, діяльність RIFM і CAE спрацювала для досягнення цих цілей. Крім того, спеціалізовані серії зустрічей, такі як МНМ або Морська конференція CPLP, дозволили національним організаціям приєднатися, поділитися досвідом, проаналізувати поточний стан речей. При всьому цьому кількість і велика регулярність більшості зустрічей і заходів можна розглядати як доказ постійної зацікавленості членів у цих сферах, що призвело до того, що вона стає однією з найбільш структурованих у CPLP. Проте деякі елементи складного оборонного протоколу так і не були реалізовані та інтегровані. У такому випадку варто зазначити, що оборонна сфера CPLP підлягає постійному процесу реформування. Актуальними безпековими проблемами для країн наразі є міжнародний тероризм, транснаціональна організована злочинність (незаконна торгівля людьми, зброєю та наркотиками), незаконний вилов риби, нелегальна міграція та піратство.

Однак, багатосторонній підхід ніколи не заміняв, а лише доповнював двосторонній діалог між Бразилією та Португалією. Обидві країни проводять щорічні операції, які допомагають їм обмінюватись досвідом і технологіями. Саме співробітництво послугувало спільному проєкту Бразилії та Португалії – електромобіль. Також основними темами співробітництва постає розвиток оборонно-промислового комплексу та співпраця у військовій сфері.

І останнім, проте не менш важливим форматом співробітництва є Іbero-американські форуми кіберзахисту, метою яких є обмін інформацією та досвідом задля подолання цифрових атак у кіберпросторі.

ВИСНОВКИ

Відносини між державами завжди були дуже складним і багатоаспектним механізмом. Бразилію і Португалію поєднують давні дружні відносини, які існують вже протягом чотирьох століть, починаючи з 1532 року, маючи на своєму шляху багато перешкод та проблем. Підсумувавши все вище зазначене, можна зробити висновок, що бразильсько-португальські відносини є надзвичайно тісні, враховуючи їхній спільний історико-культурний зв'язок. Широкий спектр їхньої співпраці слугує їм основою для продовження та покращення їхніх відносин.

Метою даного дослідження передбачалось вирішення ряду дослідницьких завдань, які можна розділити на декілька груп: перша – це аналіз нормативно-правової бази співробітництва Бразилії та Португалії; друга – вивчення основних напрямків співпраці.

Відносини між державами розгортаються на різних рівнях – від міжнародного до парламентського, що говорить про тісне співробітництво у сферах. Основою відносин слугують міжурядові та міжвідомчі угоди, яких було укладено між країнами близько 100 протягом всього періоду їхнього політичного діалогу, а також статuti організацій, яких вони є учасниками. Зокрема, співпраця в рамках CPLP (Співдружність португаломовних країн), яка є одним з найважливіших діалогів, де регулюється співпраця Бразилії та Португалії. Організація є міжнародним форумом, який має на меті зміцнення та поліпшення співробітництва між державами. Також не менш важливими є зустрічі, форуми та саміти країн, які проводяться регулярно. Вони слугують двигуном для проведення діалогу в тій чи іншій сфері та задля вирішення актуальних питань.

Політичний діалог Бразилії та Португалії останні 20 років не можна назвати стабільним. Найбільшим періодом застою відносин між державами був під час правління Ділми Русеф, 36-го президента Бразилії. В період 2013-2016 відбувався застій як в політичному діалозі, так і в економічному, що мало згубний вплив на країну, а також її роль на світовій арені. Проте після приходу

до влади Мішеля Темера, а потім Жаїра Болсонару можна прослідкувати активізацію політичного діалогу та позитивну динаміку розвитку цих стосунків. Через пандемію COVID-19 інтенсивність проведення зустрічей Бразилії та Португалії зменшилась, але після поступового пристосування до нових карантинних умов, діалог нормалізувався, завдяки онлайн форматам.

Основними напрямками співробітництва Бразилії та Португалії є торговельно-економічна, військова та безпекова сфери.

Підсумовуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що політична та економічна сфери дуже пов'язані, адже саме проблеми з налагодженням політичного діалогу вплинули на торговельні обороти між державами та компаніями. Акцентування уваги на глобалізацію та технології допомогли державам вийти зі скрутного положення та покращити співробітництво. Створення нових організацій, компаній та підписання договорів сприяли виходу з кризи та зміни відносин між Бразилією та Португалією. Також варто зазначити, що економічне та інвестиційне співробітництво між країнами значно розширилось в останні роки. Наразі бразильсько-португальський товарообіг зростає. 25 років тому показник становив 171,5 мільйона доларів щорічно. Сьогодні ці річні обміни перевищують 2,2 млрд дол.. Прогрес є очевидним з року в рік, наприклад, між січнем 2019 і січнем 2020 року спостерігалася позитивна зміна з 1,92 млрд дол. до 2,2 млрд дол.. Основою бразильського експорту – мінеральні масла, нафта, соєві боби, залізна руда, а португальський експорт до Бразилії – це рослинні жири та олія. Незважаючи на це, Португалія не входить до числа 30 країн, які найбільше експортують в Бразилію, так само як і Бразилія не входить до числа 30 країн, що постачають у Португалію.

Щодо інвестиційної діяльності обох держав, то варто зазначити, що вони були неоднозначними, а обсяг надходження інвестиційних потоків завжди коливався. Інвесторів особливо приваблюють міста з висококваліфікованими працівниками, оскільки вони дозволяють містам залучати продуктивні, добре оплачувані робочі місця в інноваційних галузях. Основними економічними

центрами, де компанії прагнуть закріпитись є: в Бразилії – південно-східний регіон, з містами Ріо-де-Жанейро і Сан-Паулу, а в Португалії – Лісабонський регіон, та регіон Порту з їхніми обласними містами. Найчастіше португальські інвестиції у Бразилії направлені на туризм та готельний бізнес, енергетику, газ, електроенергію та нафту, будівництво, нерухоме майно, консалтинг та послуги, фінанси, страхування та телекомунікації. Тоді як навпаки, бразильські інвестиції в Португалії зосереджені у фінансовому секторі, нерухомості, косметичі, металообробці, туризмі, цивільному будівництві та секторі охорони здоров'я. Щорічно країни інвестують в середньому понад 3 млрд євро в економіку одна одної. Особливо важливими є також програми по залученню інвестицій, проте в цьому напрямку Португалія значно більше досягла успіху. Кожен рік відкриваються різні програми як на місцевому, так і районному рівнях, проте наразі основними в Португалії є три програми «Visa Gold», «Startup Visa», та «Португалія 2030».

Торговельно-економічне співробітництво Бразилії та Португалії має також важливе значення в рамках співпраці МЕРКОСУР-ЄС. Переговори щодо торговельної угоди тривали близько 20 років та часто супроводжувались перешкодами у вигляді призупинення ведення діалогу. Основною метою обох республік наразі є ратифікація угоди, зміст якої був прийнятий у 2019 році. Затвердження угоди призведе до покращень і спрощень для компаній, які бажають торгувати з країнами в рамках співпраці МЕРКОСУР-ЄС. Угода також створює розширення можливостей для співпраці та діалогу, що може мати позитивні наслідки в довгостроковій перспективі. Попри вигідні умови документу, основною перешкодою в ратифікації є застереження через проблеми пов'язані зі сферами сільського господарства та навколишнього середовища. Наразі прогнози щодо відновлення процедури прийняття угоди є неоднозначні, оскільки все більше країн-членів ЄС відмовляються в ратифікації угоди. Проте, з огляду на такий довгий шлях прийняття змісту, скасування угоди було б нелогічним.

Забезпечення миру та безпеки є зараз найважливішим питанням у всьому світі. Двосторонній діалог в цій сфері не є основним. Держави найчастіше співпрацюють в контексті різних форумів та конференцій. Особливо важливим є діалог в рамках CPLP (Співдружність португаломовних країн). Організація виступає як структура для зміцнення та спільного вирішення регіональних питань, сприяючи збереженню суверенітету та розвитку держав.

Найголовнішим завданням двостороннього співробітництва є захист та покращення механізму стримування у разі небезпеки. Так, важливим елементом співпраці та зміцнення діалогу Співдружності залишаються навчання «FELINO», які почалися у 2000-х рр. та проводяться щорічно. Операції «FELINO» – доказ виконання домовленостей та бажання вдосконалення цієї сфери, яка наразі все ще розвивається. Особливе значення мають скликання комісій, конференцій та з'їздів, а також курси та програми обміну між військовими. Також не менш важливим є співпраця у військово-морському секторі, проте наразі цей напрямок є найменш розпрацьований.

Не менш гостро постає і питання безпеки. Як і військова сфера, найчастіше питання пов'язані з нею обговорюються та вирішуються в рамках CPLP, а також додатковими є Іbero-американський форум кіберзахисту. Серед основних загроз безпеці держави виділяють такі: транснаціональна організована злочинність, незаконна торгівля людьми, зброєю та нелегальна міграція. Проблема розповсюдження наркотиків, від яких страждає більш ніж половина людства, є найгострішим для Бразилії, через її розташування в Латинській Америці, та Португалії, через статус транзитної держави.

Таким чином, можна стверджувати, що країни зацікавлені у співпраці з метою підтримки миру. Можна прослідкувати, що співпраця у цих напрямках і надалі активно розвивається. Однак оборонна та безпекові сфери співробітництва мають вдосконалюватись та реформуватись з огляду на розширення проблем та загострення їхнього значення в світі.

Сьогодні правління обох країн мають привілейовані відносини, про що свідчить узгоджена політична та дипломатична координація, а також

економічне, соціальне, культурне, технічне та наукове співробітництво. Тому варто зауважити, що країни готові до подальшої співпраці, вони націлені рішуче діяти і надалі. Політичний діалог Бразилії та Португалії повинен розвиватись не лише у двосторонньому форматі, а також співпрацювати з міжнародними організаціями і великими державами світу.

Отже, всі завдання, поставлені у вступі наукової роботи були виконані. Також було досягнуто мету роботи, а саме проведено комплексне дослідження бразильсько-португальських відносин на сучасному етапі. Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у вивченні нових аспектів співпраці у двосторонньому форматі, в рамках Співдружності португаломовних країн та міжінституційному діалозі МЕРКОСУР-ЄС. Тому можна стверджувати, що тема дослідження є актуальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. 1ª Conferência Internacional Sobre Políticas de Drogas nos PALOP. CPLP. 9 January 2014. URL: <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=3082¤tPage=2> (last accessed: 16.11.2021)
2. ABIMDE e IdD - Plataforma das Indústrias de Defesa Nacionais de Portugal assinam protocolo de intenções entre os países. *DefesaNet* . 05 April 2019. URL : <https://www.defesanet.com.br/laad2019/noticia/32500/ABIMDE-e-IdD---Plataforma-das-Industrias-de-Defesa-Nacionais-de-Portugal-assinam-protocolo-de-intencoes-entre-os-paises-/> (last accessed: 16.11.2021)
3. ACORDO BÁSICO DE COOPERAÇÃO TÉCNICA ENTRE OS GOVERNOS DO BRASIL E DE PORTUGAL. URL: <http://gddc.ministeriopublico.pt/sites/default/files/documentos/instrumentos/av07091967.pdf> (last accessed: 02.06.2021)
4. ACORDO DE COMÉRCIO ENTRE O BRASIL E PORTUGAL. 1967. URL: <https://dre.pt/web/guest/pesquisa/-/search/390989/details/normal?q=1966+Acordo+de+Com%C3%A9rcio+entre+o+Governo+dos+Estados+Unidos+do+Brasil+e+o+Governo+da+Rep%C3%BAblica+Portuguesa>. (last accessed: 02.11.2021)
5. ACORDO ENTRE A REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL E A REPÚBLICA PORTUGUESA SOBRE COOPERAÇÃO NO DOMÍNIO DA DEFESA. 2010. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2007-2010/2010/decreto/D7329.htm (last accessed: 02.11.2021)
6. ACORDO ENTRE A REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL E A REPÚBLICA PORTUGUESA SOBRE FACILITAÇÃO DE CIRCULAÇÃO DE PESSOAS. 11 July 2003. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2007-2010/2008/decreto/d6427.htm (last accessed: 19.11.2021)

7. Acordo Geral de Cooperação. *RUN*. 07 May 1991. URL: <https://run.unl.pt/bitstream/10362/49647/7/Anexo%20I.pdf> (last accessed: 19.11.2021)
8. Acordo-Quadro de Cooperação. 1995. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/decreto/1995/D1721.htm (last accessed: 02.11.2021)
9. Atos assinados por ocasião da vista da Presidenta da República a Portugal. *Governo do Brasil*. 10 June 2013. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/atos-assinados-por-ocasio-da-vista-da-presidenta-da-republica-a-portugal-lisboa-10-de-junho-de-2013 (last accessed: 02.11.2021)
10. Atos assinados por ocasião da XII Cimeira Brasil-Portugal. *Governo do Brasil*. 1 November 2016. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/atos-assinados-por-ocasio-da-xii-cimeira-brasil-portugal-brasilia-1-de-novembro-de-2016-2 (last accessed: 02.11.2021)
11. Avança o comércio entre Brasil e Portugal. *Conselho da Comunidade Luso-Brasileira do Estado de São Paulo*. 2021. URL: <http://www.cclb.org.br/2021/09/29/avanca-o-comercio-entre-brasil-e-portugal/> (last accessed: 06.11.2021)
12. Brasil e Portugal se unem para fomentar o empreendedorismo. *FAPERJ*. 2016. September 23. URL: <http://www.faperj.br/?id=3270.2.3> (last accessed: 02.11.2021)
13. Brasil e Portugal: contributos para uma parceria estratégica tendente a uma presença mais ativa dos dois países no cenário internacional. *Instituto de estudos superiores militares curso de estado-maior conjunto*. 2014. URL: https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/10088/1/MAJ_Corbari_TII_Brasil%20e%20Portugal.pdf (last accessed: 19.11.2021)
14. BRASIL: RELAÇÕES COM PORTUGAL E OPORTUNIDADES DE NEGÓCIO. *CCIP: Câmara de Comércio*. 2014. URL:

<https://www.ccip.pt/pt/newsletter-internacional/589-brasil-relacoes-com-portugal-e-oportunidades-de-negocio> (last accessed: 06.11.2021)

15. Brazil Investment. *CEIC Data*. 2021. URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/brazil/investment--nominal-gdp> (last accessed: 11.11.2021)

16. Brazil/Portugal. *OECD*. 2021. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/bra/partner/prt> (last accessed: 06.11.2021)

17. CCILB explica negócios entre Portugal e Brasil. *Transportes & Negócios*. 6 October 2018. URL: <https://www.transportesenegocios.pt/ccilb-explica-negocios-entre-portugal-e-brasil/> (last accessed: 09.11.2021)

18. Ciência é a nova fronteira das relações entre Brasil e Portugal, diz presidente Temer. *Governo do Brasil*. 18 January 2017. URL: <https://www.gov.br/aeb/pt-br/assuntos/noticias/ciencia-e-a-nova-fronteira-das-relacoes-entre-brasil-e-portugal-diz-presidente-temer> (last accessed: 02.11.2021)

19. Cimeira Luso-brasileira adiada a pedido do Brasil. *Observador*. 26 January 2018. URL: <https://observador.pt/2018/01/26/cimeira-luso-brasileira-adiada-a-pedido-do-brasil/> (last accessed: 02.11.2021)

20. Cimeira UE-Brasil considerada um sucesso. *CM AO MINUTO*. 18 July 2007. URL: <https://www.cmjornal.pt/cm-ao-minuto/detalhe/cimeira-ue-brasil-considerada-um-sucesso> (last accessed: 06.11.2021)

21. Community of Portuguese Language Countries. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Community_of_Portuguese_Language_Countries (last accessed: 16.11.2021)

22. Como Exportar Portugal. Ministério das Relações Exteriores. Departamento de Promoção Comercial e Investimentos. *Divisão de Inteligência Comercial*. 2012. URL: <https://investexportbrasil.dpr.gov.br/arquivos/Publicacoes/ComoExportar/CEXPortugal.pdf> (last accessed: 02.11.2021)

23. CPLP participa em Seminário sobre Comércio de Armas. *CPLP*. 15 July 2016. URL: <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=4369> (last accessed: 16.11.2021)
24. Declaração conjunta por ocasião da XI Cimeira Brasil-Portugal. *Governo do Brasil*. 10 June 2013. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/declaracao-conjunta-por-ocasio-da-xi-cimeira-brasil-portugal-lisboa-10-de-junho-de-2013 (last accessed: 02.11.2021)
25. ESTATUTO DE IGUALDADE DE DIREITOS. *Consulado-Geral do Brasil em Lisboa*. 2003. URL: http://cgllisboa.itamaraty.gov.br/pt-br/estatuto_de_igualdade_de_direitos.xml (last accessed: 02.11.2021)
26. Exercício Conjunto e Combinado Felino 2019 em Angola. *COTER*. 2019. URL: <http://www.coter.eb.mil.br/index.php/noticias-do-coter/635-exercicio-conjunto-e-combinado-felino-2019-em-angola> (last accessed: 14.11.2021)
27. Exército recebe primeiro carro elétrico, parte do projeto-piloto de energia. *Governo Federal*. 26 April 2016. URL: <https://www.gov.br/defesa/pt-br/centrais-de-conteudo/noticias/ultimas-noticias/exercito-recebe-primeiro-carro-eletrico-parte-do-projeto-piloto-de-energia> (last accessed: 14.11.2021)
28. Exportações para Portugal. *FazComex*. 30 July 2021. URL: <https://www.fazcomex.com.br/blog/exportacoes-para-portugal/> (last accessed: 06.11.2021)
29. Felino Exercise. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Felino_Exercise (last accessed: 14.11.2021)
30. Fórum Cooperação-Ação para a Protecção Civil e Bombeiros. *CPLP*. 06 May 2009. URL: <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=843¤tPage=3> (last accessed: 16.11.2021)
31. II Fórum de Ministros da Administração Interna / Interior da CPLP. *CPLP*. 02 November 2011. URL: <https://www.cplp.org/id->

2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=1766¤tPage=2
(last accessed: 16.11.2021)

32. Importações de Portugal para o Brasil. *FazComex*. 27 September 2021.
URL: <https://www.fazcomex.com.br/blog/importacoes-de-portugal-para-o-brasil/>
(last accessed: 06.11.2021)

33. IV Reunião de Ministros do Interior e da Administração Interna -
Comunicado de Imprensa. *CPLP*. 26 October 2015. URL : <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=3899> (last accessed: 16.11.2021)

34. José Sócrates e Lula da Silva fazem balanço positivo da X Cimeira Luso-Brasileira. *RTP*. 19 May 2010. URL: https://www.rtp.pt/noticias/politica/jose-socrates-e-lula-da-silva-fazem-balanco-positivo-da-x-cimeira-luso-brasileira_a346063 (last accessed: 06.11.2021)

35. Marinha participa de operação internacional para capacitar países africanos no patrulhamento do Golfo da Guiné. *Governo Federal*. 30 April 2015.
URL: <https://www.gov.br/defesa/pt-br/centrais-de-conteudo/noticias/ultimas-noticias/marinha-participa-de-operacao-internacional-para-capacitar-paises-africanos-no-patrulhamento-do-golfo-da-guine> (last accessed: 14.11.2021)

36. Meeting between the President of the Republic, Jair Bolsonaro, and the President of the Portuguese Republic, Marcelo Rebelo de Sousa. *Governo do Brasil*. 02 August 2021. URL: <https://www.gov.br/mre/en/contact-us/press-area/press-releases/meeting-between-the-president-of-the-republic-jair-bolsonaro-and-the-president-of-the-portuguese-republic-marcelo-rebelo-de-sousa> (last accessed: 02.11.2021)

37. Mercado brasileiro é o quarto maior destino do investimento português no exterior. *ÁFRICA 21 DIGITAL*. 22 June 2016. URL: <https://africa21digital.com/2016/06/22/mercado-brasileiro-e-o-quarto-maior-destino-do-investimento-portugues-no-exterior/> (last accessed: 09.11.2021)

38. Mesmo com pandemia, brasileiros levam negócios e investimentos para Portugal. *Jornal Mundo Lusíada*. 04 October 2021. URL:

<https://www.mundolusiada.com.br/comunidade/mesmo-com-pandemia-brasileiros-levam-negocios-e-investimentos-para-portugal/> (last accessed: 09.11.2021)

39. Minister of Foreign Affairs of Portugal, Paulo Portas, to visit Brazil. *Governo do Brasil*. 22 May 2016. URL: <https://www.gov.br/mre/en/contact-us/press-area/press-releases/minister-of-foreign-affairs-of-portugal-paulo-portas-to-visit-brazil-brasilia-may-22-2013> (last accessed: 06.11.2021)

40. Ministros do Interior e Administração Interna vão reunir em Díli. *CPLP*. 19 October 2015. URL : <https://www.cplp.org/id-2605.aspx?PID=10440&M=NewsV2&Action=1&NewsId=3880> (last accessed: 16.11.2021)

41. ORÇAMENTO DO ESTADO 2021. *República Portuguesa*. 2021. URL: <https://app.parlamento.pt/webutils/docs/doc.pdf?path=6148523063446f764c324679626d56304c334e706447567a4c31684a566b786c5a793950525338794d4449784d6a41794d4445774d5449765247396a6457316c626e527663314e6c6447397959576c7a4c7a516c4d6a41744a544977546d3930595355794d455634634778705932463061585a684a544977543055794d4449784a5449774c5355794d45526c5a6d567a595355794d45356859326c76626d46734c6e426b5a673d3d&fich=4+-+Nota+Explicativa+OE2021+-+Defesa+Nacional.pdf&Inline=true> (last accessed: 14.11.2021)

42. Participação do Ministro Patriota na XVI Reunião do Conselho de Ministros da CPLP. *Governo do Brasil*. 22 July 2011. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/participacao-do-ministro-patriota-na-xvi-reuniao-do-conselho-de-ministros-da-cplp-luanda-22-de-julho-de-2011 (last accessed: 02.11.2021)

43. Portugal e Brasil assinam acordo de cooperação bilateral. *Correio do Povo*. 27 June 2018. URL: <https://www.correiodopovo.com.br/noticias/politica/portugal-e-brasil-assinam-acordo-de-cooperacao-bilateral-1.265729> (last accessed: 09.11.2021)

44. Portugal e Brasil assinam acordo de cooperação para a internacionalização de startups. *Governo da República Portuguesa*. 16 November 2016. URL: <https://www.portugal.gov.pt/pt/gc21/comunicacao/noticia?i=20161116-meco-brasil> (last accessed: 02.11.2021)
45. Portugal e o Brasil estão «hoje num novo patamar de relacionamento». *Governo da República Portuguesa*. 02 November 2016. URL: <https://www.portugal.gov.pt/pt/gc21/comunicacao/noticia?i=20161102-pm-cimeira-brasil> (last accessed: 02.11.2021)
46. Portugal Exports to Brazil. *TRADING ECONOMICS*. 2021. URL: <https://tradingeconomics.com/portugal/exports/brazil> (last accessed: 06.11.2021)
47. Portugal Imports from Brazil. *TRADING ECONOMICS*. 2021. URL: <https://tradingeconomics.com/portugal/imports/brazil> (last accessed: 06.11.2021)
48. Portugal Investment. *CEIC Data*. 2021. URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/portugal/investment--nominal-gdp> (last accessed: 11.11.2021)
49. Portugal: a priority for Brazilian foreign policy. *The Portugal News*. 04 July 2021. URL: <https://www.theportugalnews.com/news/2021-07-04/portugal-a-priority-for-brazilian-foreign-policy/60842> (last accessed: 02.11.2021)
50. Portugal's president welcomes Brazil's hard-line leader 'as a brother'. *Algarvedailynews*. 02 January 2019. URL: <https://algarvedailynews.com/news/15858-portugal-s-president-welcomes-brazil-s-hard-line-leader-as-a-brother> (last accessed: 02.11.2021)
51. Presidentes do Brasil e de Portugal discutem cooperação entre os países. *Governo do Brasil*. 01 January 2019. URL: <https://www.gov.br/planalto/pt-br/acompanhe-o-planalto/noticias/2019/01/presidentes-do-brasil-e-de-portugal-discutem-cooperacao-entre-os-paises> (last accessed: 19.11.2021)
52. Presidentes Marcelo Rebelo de Sousa e Michel Temer reuniram-se em Lisboa. *DN*. 30 August 2017. URL: <https://www.dn.pt/portugal/presidentes->

marcelo-rebelo-de-sousa-e-michel-temer-reuniram-se-hoje-em-lisboa-8737859.html (last accessed: 02.11.2021)

53. Programa de Aceleração do Crescimento. *Wikipedia*. 2021. URL: [https://pt.wikipedia.org/wiki/Programa_de_Aceleração_do_Crescimento](https://pt.wikipedia.org/wiki/Programa_de_Acelera%C3%A7%C3%A3o_do_Crescimento) (last accessed: 09.11.2021)

54. Relações comerciais entre Brasil, Bélgica e Portugal são destaques na Intermodal 2017. *Jornal da Orla*. 06 April 2017. URL: <https://www.jornaldaorla.com.br/noticias/29969-relacoes-comerciais-entre-brasil-belgica-e-portugal-sao-destaques-na-intermodal-2017/> (last accessed: 06.11.2021)

55. Relações luso-brasileiras na era Lula marcadas pelo reforço das relações económicas. *DN*. 22 January 2018. URL: <https://www.dn.pt/lusa/relacoes-luso-brasileiras-na-era-lula-marcadas-pelo-reforco-das-relacoes-economicas-9064848.html> (last accessed: 06.11.2021)

56. Relatório de Gestão 2020 FINAL.pdf. *Governo do Brasil*. 31 March 2021. URL: <https://www.gov.br/mre/pt-br/arquivos/documentos/administrativo/relatorio-de-gestao-2020-final.pdf/view> (last accessed: 02.11.2021)

57. Resolução da Assembleia da República. 2013. URL: <https://dre.pt/pesquisa/-/search/497464/details/maximized> (last accessed: 13.11.2021)

58. Setor de Promoção Comercial (SECOM). *Ministério das Relações Exteriores*. URL: http://lisboa.itamaraty.gov.br/pt-br/assuntos_comerciais.xml (last accessed: 06.11.2021)

59. Statuts de la Communauté des pays de langue portugaise. 1996. URL: <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amsudant/CPLP-statuts.htm> (last accessed: 13.11.2021)

60. Temer se reúne na manhã desta terça-feira com o presidente de Portugal, diz TV. *Jornal Estado de Minas*. 10 January 2017. URL: https://www.em.com.br/app/noticia/politica/2017/01/10/interna_politica,838343/te

mer-se-reune-na-manha-desta-terca-feira-com-o-presidente-de-portugal.shtml (last accessed: 01.11.2021)

61. TRATADO DE AMIZADE E CONSULTA ENTRE O BRASIL E PORTUGAL. *Portal da Câmara dos Deputados*. 1954. URL: <https://www2.camara.leg.br/legin/fed/decleg/1950-1959/decretolegislativo-59-25-outubro-1954-351002-publicacaooriginal-1-pl.html> (last accessed: 19.11.2021)

62. Tratado de Amizade, Cooperação e Consulta entre a República Federativa do Brasil e a República Portuguesa. 2000. URL: <http://consuladoporugal.sp.org.br/dados-sobre-portugal/tratados-e-acordos-entre-portugal-e-brasil/tratado-de-amizade-cooperacao-e-consulta-entre-a-republica-federativa-do-brasil-e-a-republica-portuguesa/> (last accessed: 02.11.2021)

63. Tratados e Acordos entre Portugal e Brasil. URL: <http://consuladoporugal.sp.org.br/dados-sobre-portugal/tratados-e-acordos-entre-portugal-e-brasil/> (last accessed: 02.11.2021)

64. Visita ao Brasil do Ministro de Estado e dos Negócios Estrangeiros de Portugal. *Governo Federal*. 28 December 2011. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-ao-brasil-do-ministro-de-estado-e-dos-negocios-estrangeiros-de-portugal-paulo-portas-brasilia-26-a-28-de-julho-de-2011 (last accessed: 09.11.2021)

65. Visita ao Brasil do Ministro dos Negócios Estrangeiros de Portugal, Luís Amado. *Governo do Brasil*. 17 February 2011. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-ao-brasil-do-ministro-dos-negocios-estrangeiros-de-portugal-luis-amado-18-de-fevereiro-de-2011 (last accessed: 06.11.2021)

66. Visita ao Brasil do Ministro dos Negócios Estrangeiros de Portugal. *Governo do Brasil*. 06 September 2012. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-ao-brasil-do-ministro-dos-negocios-estrangeiros-de-portugal-paulo-portas-sao-paulo-e-brasilia-3-a-8-de-setembro-de-2012 (last accessed: 09.11.2021)

67. Visita ao Brasil do Ministro dos Negócios Estrangeiros de Portugal. *Governo do Brasil*. 06 September 2012. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-ao-brasil-do-ministro-dos-negocios-estrangeiros-de-portugal-paulo-portas-sao-paulo-e-brasilia-3-a-8-de-setembro-de-2012 (last accessed: 09.11.2021)

68. Visita do Ministro das Relações Exteriores, Antonio de Aguiar Patriota, a Portugal. *Governo do Brasil*. 31 May 2016. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-do-ministro-das-relacoes-exteriores-antonio-de-aguiar-patriota-a-portugal-lisboa-10-e-11-de-abril-de-2013 (last accessed: 06.11.2021)

69. XII Cumbre Brasil–Portugal. *Governo do Brasil*. 01 November 2016. URL: https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/xii-cimeira-brasil-portugal-brasilia-1-de-novembro-de-2016 (last accessed: 02.11.2021)

70. XIII Governo Constitucional de Portugal. *Wikipedia*. 2018. URL: https://pt.wikipedia.org/wiki/XIII_Governo_Constitucional_de_Portugal (last accessed: 02.11.2021)

71. XVIII Encontro de Saúde Militar decorre em Lisboa. *CPLP*. 15 November 2018. URL: <https://www.cplp.org/id-4447.aspx?Action=1&NewsId=8068&M=NewsV2&PID=10872> (last accessed: 14.11.2021)

Література:

72. Вакарчук К. Зовнішня політика Бразилії в період правління Д. Руссефф. Актуальні проблеми політики. Випуск 53. 2014. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2237/Vakarchuk%20Zovnishnya%20politika%20Brazilii.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата доступу: 26.11.2021)

73. Зазуляк З. Сучасний стан та чинники розвитку латиноамериканського мультилатералізму. Вісник Львівського університету.

Серія міжнародні відносини. Випуск 37. 2015. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/08/188-495-1-PB.pdf> (дата доступу: 26.11.2021)

74. Мукосій Т. Бразильсько-португальське співробітництво у безпековій і військовій сферах. *Науковий блог НаУ «Острозька Академія»*. 10 червня 2020. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2020/%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82/> (дата доступу: 14.11.2021)

75. Шевчук М. Бразилія у латиноамериканській системі міжнародних відносин. Портал освітньо-інформаційних послуг «Студентська консультація». 2015. URL: <http://studcon.org/brazyliya-u-latynoamerykanskiy-systemi-mizhnarodnyh-vidnosyn?page=2> (дата доступу: 26.11.2021)

76. Barbosa A. Relações luso-brasileiras: passado, presente e futuro. *Working Paper – Linha de investigação “Europa, Segurança e Migrações”*. 2008. URL: <http://www.cepese.pt/portal/pt/publicacoes/colecoes/working-papers/relacoes-externas-de-portugal/relacoes-luso-brasileiras-passado-presente-e-futuro/Relacoes-luso-brasileiras-passado-presente-e.pdf> (last accessed: 02.11.2021)

77. Benevides C. Acordo com Portugal permite legalização de 15 mil brasileiros. *BBC Brasil*. 11 July 2003. URL: https://www.bbc.com/portuguese/noticias/story/2003/07/030710_cassucalula (last accessed: 02.11.2021)

78. Bernardino L. A new strategic vision for the Defense cooperation in the CPLP. *Centro de Estudos Internacionais (CEI-IUL)*. 26 September 2020. URL: https://caecplp.org/wp-content/uploads/2021/06/A-new-strategic-vision-for-the-cooperation-in-Defence-on-CPLP_Ingles_Portugues_-26Sept20_CAE_CPLP.pdf (last accessed: 14.11.2021)

79. Candra D. Wardoyo B. Implementing Human Security Measures in the Cyberspace: Navigating through the Institutional and Regulatory Disarray. October 2020. URL: https://ir.fisip.ui.ac.id/wp-content/uploads/2020/10/ToPublish_vol1.no9_Human-inSecurity-in-Cyberspace_Oct20_02.pdf/ (last accessed: 29.11.2021)
80. Cazarré M. Portugal e Brasil assinam acordo de cooperação bilateral. 27 June 2018. URL: <http://agenciabrasil.ebc.com.br/internacional/noticia/2018-06/portugal-e-brasil-assinam-acordo-de-cooperacao-bilateral> (last accessed: 17.07.2021)
81. Cechella C. OS INVESTIMENTOS DAS GRANDES EMPRESAS BRASILEIRAS EM PORTUGAL: PERFIL E MOTIVAÇÕES. *Ipea*. 5 June 2011. URL: http://repositorio.ipea.gov.br/bitstream/11058/5578/1/BRU_n5_investimentos.pdf (last accessed: 09.11.2021)
82. Costa G. Brasil quer ser “parceiro solidário” de Portugal e aumentar comércio e investimentos. *Agência Brasil/EBC*. 10 June 2013. URL: <https://memoria.ebc.com.br/agenciabrasil/noticia/2013-06-10/brasil-quer-ser-%E2%80%9Cparceiro-solidario%E2%80%9D-de-portugal-e-aumentar-comercio-e-investimentos> (last accessed: 02.11.2021)
83. Fonseca C. S. Intenções versus desempenho: o Brasil na política externa portuguesa (1976-2007). *SciELO*. 12 February 2010. URL: <https://www.scielo.br/j/rbpi/a/drgbFShXffLrB3VWZqHgZfR/?lang=pt> (last accessed: 02.11.2021)
84. González L. Presidente Dilma Rousseff em visita oficial a Portugal na próxima semana. *PÚBLICO Comunicação Social SA*. 23 March 2011. URL: <https://www.publico.pt/2011/03/23/politica/noticia/presidente-dilma-rousseff-em-visita-oficial-a-portugal-na-proxima-semana-1486405> (last accessed: 06.11.2021)
85. Hartmann F. EU-Mercosur Free Trade Agreement. *Real Instituto Elcano*. 25 May 2021. URL: <https://blog.realinstitutoelcano.org/en/eu-mercotur-free-trade-agreement/> (last accessed: 13.11.2021)

86. Herpolsheimer J. Security Cooperation in the Community of Portuguese-Speaking Countries (CPLP). *ResearchGate*. August 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/344173903_Security_Cooperation_in_the_Community_of_Portuguese-Speaking_Countries_CPLP_Master's_Thesis_Leipzig_Leipzig_University (last accessed: 14.11.2021)

87. Mendonça, P. M. da S. As relações comerciais brasileiras: Portugal, um importante mercado? *Dissertação de mestrado, Iscte - Instituto Universitário de Lisboa*. 14 December 2017. URL: https://repositorio.iscte-iul.pt/bitstream/10071/15572/4/master_pamella_silva_mendonca.pdf (last accessed: 06.11.2021)

88. Nolte D. Neto C. C. R. MERCOSUR AND THE EU: THE FALSE MIRROR. *SciELO*. 28 June 2021. URL: <https://www.scielo.br/j/ln/a/9Msq5gFqccKCBxWL9zDFDps/> (last accessed: 11.11.2021)

89. Peixoto F. Em oito anos, Lula visitou 85 países em busca de parceiros comerciais e políticos. *BBC*. 27 December 2010. URL: https://www.bbc.com/portuguese/noticias/2010/12/101227_eralula_diversificacao (last accessed: 02.11.2021)

90. Pinto R. The relationship between Portugal and Brazil. *Multicargo*. 18 January 2017. URL: <http://www.multicargo.pt/blog-en/linking-brazil-to-portugal> (last accessed: 02.11.2021)

91. Prazeres F. O Brasil e a CPLP: oportunidade a ser ainda mais explorada. *DefesaNet*. 2019. January 4. URL: <http://www.defesanet.com.br/pensamento/noticia/31646/O-Brasil-e-a-CPLP--oportunidade-a-ser-ainda-mais-explorada/> (last accessed: 14.11.2021)

92. Rizzi K. Cruzichi I. Cooperação em Defesa na CPLP: avanços e desafios do Brasil no Atlântico Sul. *Universidade Federal de Santa Maria*. 8 November 2019. URL: <https://www.erabedsul2019.abedef.org/arquivo/downloadpublic?q=YToyOntzOjY>

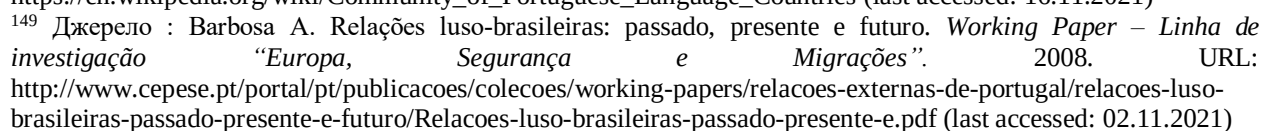
6InBhcmFtcyI7czozNDoiYToxOntzOjEwOiJJRF9BUlFVSZPIjtzOjM6IjIxMCI7fSI7czoxOiJoIjtzOjMyOiI4OWU1MDY4MGY2ZDFiY2JlMjZjZWZmYTQyZWZ3NDZhNyI7fQ== (last accessed: 14.11.2021)

93. SEABRA P. Dilma Rousseff em Portugal: uma oportunidade perdida? *DN*. 31 March 2011. URL: <https://www.dn.pt/opinioao/opinioao-dn/convidados/dilma-rousseff-em-portugal-uma-oportunidade-perdida-1819121.html> (last accessed: 02.11.2021)

94. Silva J. R. As Relações Económicas Luso-Brasileiras desde a Década de Noventa: Uma Visão Estratégica. *SOCIUS/ISEG*. 2014. URL: https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/22904/1/NeD138_JoaquimRamosSilva.pdf (last accessed: 06.11.2021)

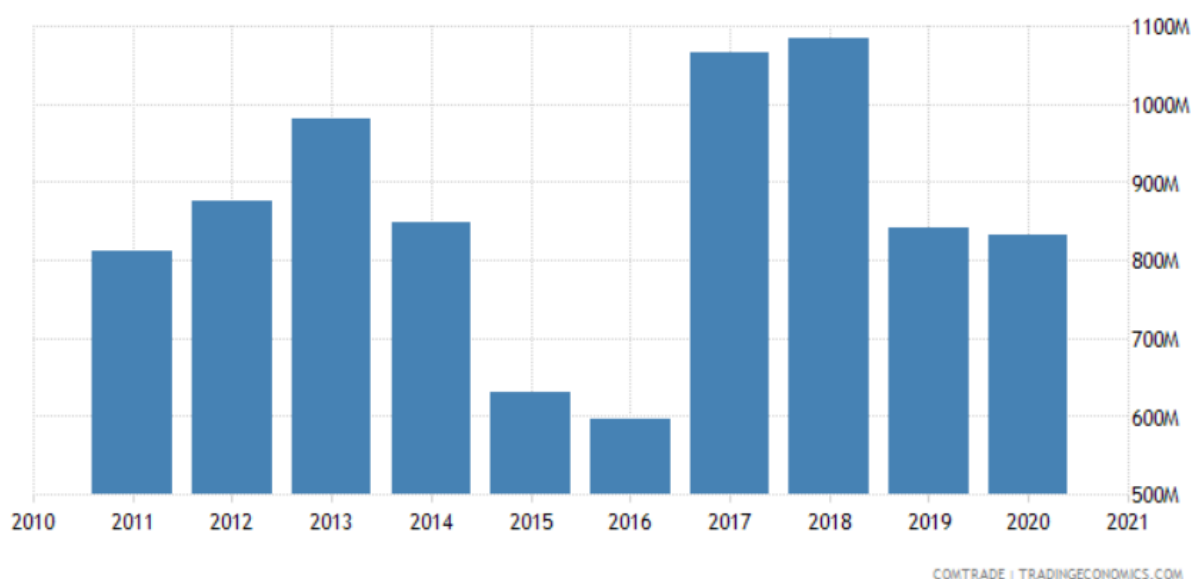
95. Spigariol A. Top EU diplomat praises climate commitments crucial to Mercosur deal. *The Brazilian Report*. 04 November 2021. URL: <https://brazilian.report/liveblog/2021/11/04/eu-diplomat-climate-mercosur-deal/> (last accessed: 13.11.2021)

96. Vigevani T. Cepaluni G. A política externa de Lula da Silva: a estratégia da autonomia pela diversificação. *SciELO*. December 2007. URL: <https://www.scielo.br/j/cint/a/sWn5MtCXtMZdzdSm3CtzZmC/> (last accessed: 06.11.2021)

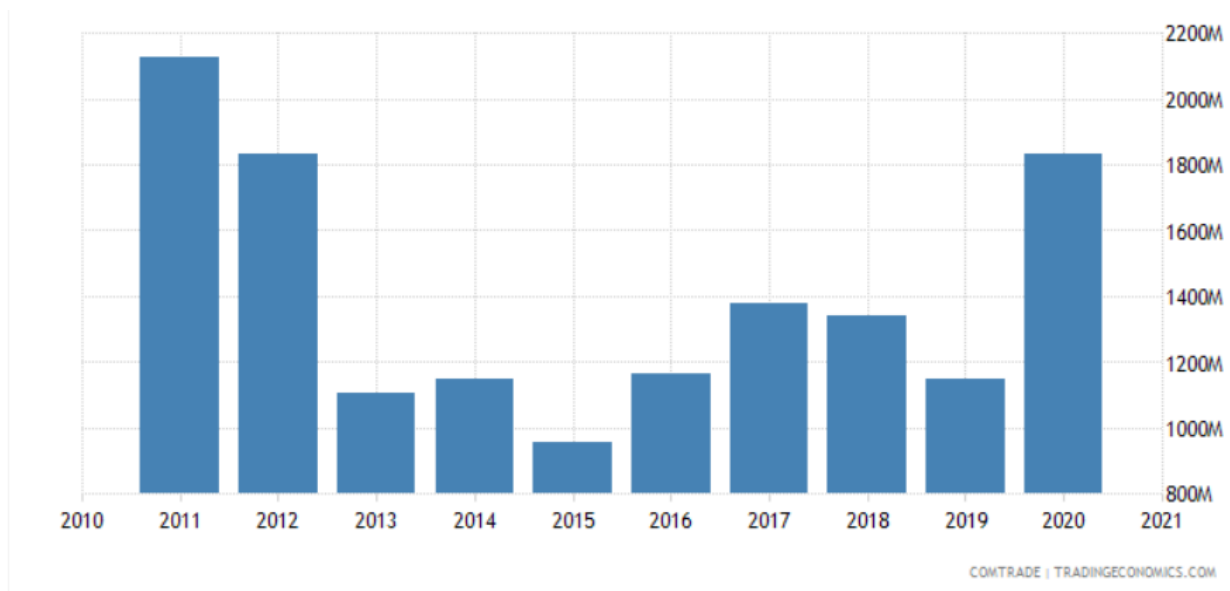
Додаток А¹⁴⁸

Додаток В¹⁵⁰¹⁵¹

Експорт до Бразилії

Імпорт з Бразилії

¹⁵⁰ Джерело : Portugal Exports to Brazil. *TRADING ECONOMICS*. 2021. URL: <https://tradingeconomics.com/portugal/exports/brazil> (last accessed: 06.11.2021)

¹⁵¹ Джерело : Portugal Imports from Brazil. *TRADING ECONOMICS*. 2021. URL: <https://tradingeconomics.com/portugal/imports/brazil> (last accessed: 06.11.2021)